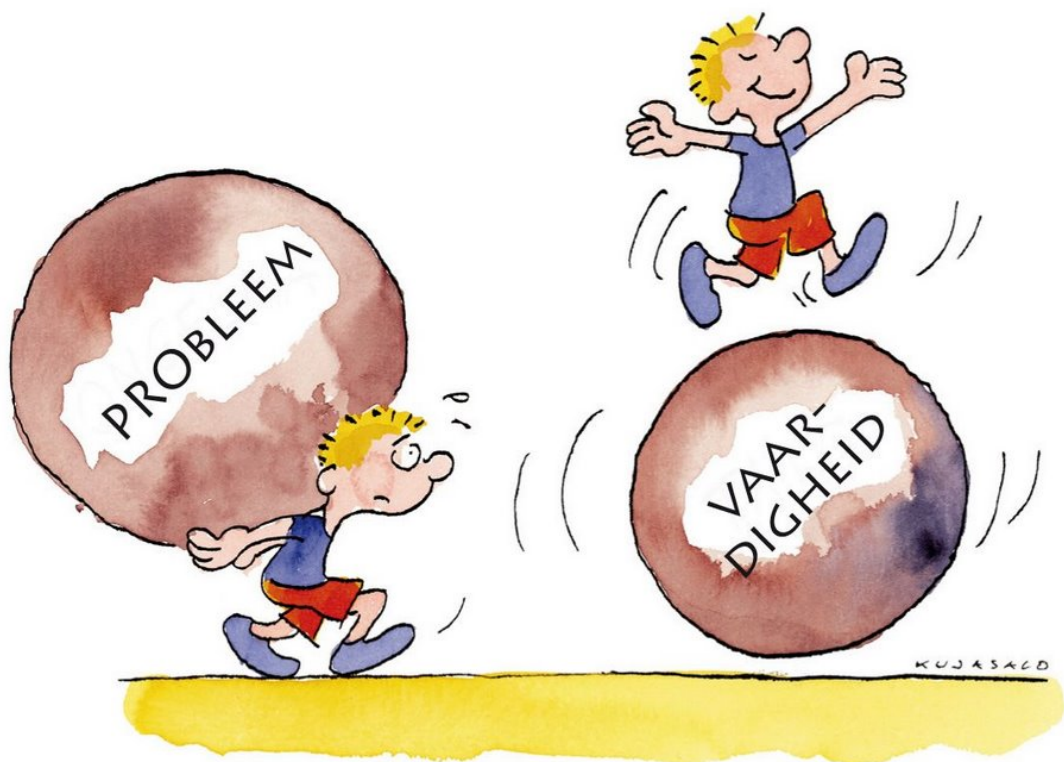

Kids' Skills en sociale vaardigheden

In hoeverre kan X sociale vaardigheden aanleren, door het inzetten van de methode Kids' Skills?

(Furman, 2015)

Megan Huisman
21025134

Auteur	Megan Huisman
Studentnummer	21025134
Klas	Pabo 4
Titel	Kids' Skills en sociale vaardigheden
Ondertitel(s)	In hoeverre kan X sociale vaardigheden aanleren, door het inzetten van de methode Kids' Skills?
School	Stenden Hogeschool, Pabo Meppel
Plaats	Meppel
Datum	Juli 2016

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Hoofdstuk 1: Probleemanalyse	5
1.1 Probleemanalyse.....	5
1.2 Relevantie en urgentie	6
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	7
2.1 Sociale vaardigheden	7
2.1.1 Wat zijn sociale vaardigheden?.....	7
2.1.2 Wat is het belang van sociale vaardigheden?	9
2.2 Sociaal-emotionele ontwikkeling	11
2.2.1 Hoe verloopt de sociaal-emotionele ontwikkeling volgens...?	11
2.2.2 Wat zijn sociale gedragsproblemen?	12
2.3 Kids' Skills	13
2.3.1 Wat is Kids' Skills?	13
2.3.2 Hoe werkt Kids' Skills?	14
2.3.3 Oefeningen	15
Hoofdstuk 3: Probleemstelling.....	16
3.1 Onderzoeksdoel	16
3.2 Onderzoeksvraag	16
3.3 Hypothese	16
Hoofdstuk 4: Onderzoeksaanpak	17
4.1 De onderzoeksgroep	17
4.2 Onderzoeksmethodiek	17
4.3 Tijdpad	19
4.4 Ethische kwesties.....	19
Hoofdstuk 5: Resultaten	20
5.1 Resultaten.....	20
5.1.1 Welke sociale vaardigheden mist X?	20
5.1.2 Op welke manier kan ik de gekozen vaardigheden oefenen met X, op basis van de methode Kids' Skills?.....	21
5.1.3 Observaties.....	23
5.2 Uitvoering	27
Hoofdstuk 6: Conclusies, aanbevelingen en discussie	28
6.1 Conclusies	28
6.2 Aanbevelingen	29
6.3 Discussie	29
Samenvatting.....	30
Literatuurlijst	31
Bijlagen	33

Bijlage 1: procesverslag	33
Bijlage 2: observatieformulier sociale vaardigheden	35
Bijlage 3: verduidelijkingsvragen leerkrachten	36
Bijlage 4: observatieformulier en vragen ingevuld leerkracht 1	37
Bijlage 5: observatieformulier en vragen ingevuld leerkracht 2	39
Bijlage 6: uitleg Kids' Skills	41
Bijlage 7: oefeningen vaardigheid 1, assertiviteit	46
Bijlage 8: oefeningen vaardigheid 2, kunnen luisteren	49
Bijlage 9: observatieformulier ingevuld leerkracht 1, na oefenen	51
Bijlage 10: observatieformulier ingevuld leerkracht 2, na oefenen.....	52

Inleiding

Dit onderzoeksverslag gaat over het inzetten van de methode Kids' Skills om de sociale vaardigheden te verbeteren. Het onderzoek draait om één specifiek kind, namelijk X. X is een jongen van 9 jaar en zit in groep 5 van school X te X. X heeft moeite om sociaal wenselijk gedrag te vertonen en begint buiten de groep te vallen. Zijn ouders en de leerkrachten maken zich hier zorgen om.

De kinderen uit de groep van X willen bijna niet meer met hem spelen en samenwerken omdat hij op een negatieve manier de aandacht probeert te krijgen en andere kinderen soms pijn doet. Op school zijn er al verschillende onderzoeken gedaan naar het gedrag van X en ook thuis is er al hulp ingeschakeld, echter geeft geen van beide een duidelijke oorzaak of oplossing voor het gedrag van X.

De groepsleerkrachten hebben mij benaderd om X te helpen zijn sociale vaardigheden te ontwikkelen. Hierbij kwam het inzetten van de methode Kids' Skills naar voren, hier heb ik op de Pabo eerder mee gewerkt.

De onderzoeksvraag luidt als volgt:

In hoeverre kan X sociale vaardigheden aanleren, door het inzetten van de methode Kids' Skills?

Mijn motivatie om dit onderzoek uit te voeren is dat ik X wil helpen om beter contact te krijgen met zijn leeftijdsgenootjes. Wanneer de aanpak met de methode Kids' Skills werkt, dan heeft X hier zijn verdere leven profijt van. Voor mij is het een interessant onderwerp omdat ik hier veel van kan leren, wat mij in mijn latere loopbaan kan helpen.

Het is de bedoeling dat de resultaten iets opleveren voor:

- X zelf, hij moet ontspannener worden in de omgang met leeftijdsgenootjes.
- De leerkrachten, zij moeten X alleen kunnen laten met andere kinderen zonder constante begeleiding.
- De klasgenootjes van X, zij moeten zich weer fijn gaan voelen met X om zich heen.

Het onderzoek vindt plaats binnen groep 5 van school X in X. Op woensdag, donderdag en vrijdag wordt er met X gewerkt. Er zijn individuele contact momenten om aan de vaardigheden te werken en er zijn momenten om zijn gedrag te observeren. In het begin wordt er alleen met X gewerkt, in overleg met hem wordt het aantal betrokkenen uitgebreid. Ouders en groepsleerkrachten worden wel gedurende het onderzoek op de hoogte gehouden.

De onderzoeksorganisatie bestaat uit de twee groepsleerkrachten, X en mijzelf. De groepsleerkrachten zijn ook tevens de opdrachtgevers voor dit onderzoek.

Hoofdstuk 1: Probleemanalyse

In dit hoofdstuk wordt het praktijkprobleem omschreven, door de 5xW+H-methode te gebruiken. Ook wordt de urgentie en relevantie van dit onderzoek omschreven.

De probleemanalyse is gebaseerd op ingevulde vragen formulieren en observaties van de groepsleerkrachten (zie bijlage 3 & 4) en informatie uit het dossier van X. Deze informatie is naast de theorie van Beijsterveldt & Boemaars (Gedragsproblemen en sociaal-emotionele problemen, z.j.) gelegd en aan de hand hiervan is het probleem grotendeels omschreven.

1.1 Probleemanalyse

Wat is het probleem:

Uit de ingevulde observatielijsten en vragenlijsten door de groepsleerkrachten en het dossier van X, in vergelijking tot de literatuur, ontstaat de volgende probleemanalyse: X is verbaal druk en af en toe brutaal, is druk in zijn bewegingen, heeft soms moeite met instructies opvolgen, vertoont clownesk gedrag, heeft moeite met samenwerken, maakt ruzie, kan agressief zijn, heeft een laag zelfvertrouwen, reageert impulsief en is gespannen (trilt veel en heeft moeite met uit zijn woorden komen voor de groep, individueel niet). X lijkt niet te leren van eerdere ervaringen waardoor hij steeds tegen dezelfde problemen aan blijft lopen. Hierdoor begint hij buiten de groep te vallen en wordt soms zelfs gepest. X heeft een te laag empathisch vermogen en te weinig zelfreflectie, waardoor hij het probleem bij anderen legt (Beijsterveldt & Boemaars, z.j.).

X vertoont soms tegenstrijdig gedrag, enerzijds wil hij zich extreem goed aan de regels houden en verwacht dit ook van anderen, waardoor hij soms ruzie krijgt, anderzijds houdt hij zich zelf niet aan de regels als het gaat om 'sociale' regels zoals; luisteren naar elkaar, op je beurt wachten, niet de baas spelen, enz. (Kooijman, 2011)

Waar doet het probleem zich voor:

In een omgeving met jongere/oudere kinderen of volwassenen gaat het beter. In theorie weet hij hoe het moet, hij is goed in het geven van gewenste antwoorden. In de praktijk lukt het omgaan met leeftijdsgenoten niet zo goed, voornamelijk als zij minder volgzaam zijn. X wil in situaties waarin samengewerkt/gespeeld moet worden graag dat anderen zijn ideeën volgen en heeft moeite om zich aan te passen naar anderen. Ook in kring situaties gaat het niet goed, dan is X verbaal druk, vertoont clownesk gedrag en zit aan andere kinderen, hij lijkt niet te weten wanneer hij moet stoppen.

Wie heeft te kampen met het probleem:

Allereerst X zelf, hij begint buiten de groep te vallen en is gespannen in de klas (trilt veel en heeft moeite met uit zijn woorden komen voor de groep).

De leerkrachten van X, omdat ze de klas niet even alleen kunnen laten en omdat X moeite heeft met samenwerken en anderen soms pijn doet.

Het is een probleem voor de klasgenootjes van X omdat hij hen soms pijn doet en niet naar anderen luistert, waardoor de samenwerking voor hen belemmerd wordt

Wanneer treedt het op:

Situaties waarbij geen volwassene deel uit maakt van de groep: bijvoorbeeld in de kleedkamer bij gym en bij samenwerkingsactiviteiten.

Waarom is het een probleem:

De klasgenootjes van X beginnen anders te reageren op het gedrag van X. Ze zuchten als X het probleemgedrag vertoont, willen niet met hem samenwerken of naast hem zitten en een aantal kinderen beginnen hem zelfs te pesten. X begint buiten de groep te vallen en hierdoor wordt de psychologische basisbehoefte 'relatie' aangetast (Stevens, 2004), waardoor X zich minder fijn zal voelen op school.

Voor de leerkrachten is het een probleem omdat zij X eigenlijk niet alleen met de andere kinderen kunnen laten (kleedkamer bij gym bijv.). Ook is het voor hen lastig dat X moeite heeft met samenwerken en commando's niet altijd opvolgt.

Het is een probleem voor de klasgenootjes van X omdat hij hen soms pijn doet en niet naar anderen luistert, waardoor de samenwerking voor hen belemmerd wordt.

Het probleem moet opgelost worden omdat het de sfeer in de klas en de relatie van X met de rest van de klas zal verbeteren.

Hoe is het probleem ontstaan:

Het probleem speelt al vanaf de kleuterklas. Maar het is onbekend hoe het probleem ontstaan is.

1.2 Relevantie en urgentie

Relevantie:

Niet alleen X heeft belang bij het onderzoek, ook de school en ikzelf hebben belang bij het onderzoek. Voor de school is het onderzoek van belang omdat zij in situaties zoals die van X nog geen ervaring hebben met de methode Kids' Skills. Als blijkt dat het werken met deze methode positief uitpakt, dan kunnen zij hier vaker gebruik van maken. Ook is het voor hen fijn als er een oplossing wordt gevonden voor het gedrag van X, dat zij handvatten hebben om X (en andere kinderen met soortgelijke problemen) te begeleiden.

Ikzelf heb belang bij het uitvoeren van dit onderzoek omdat ik nog maar één keer eerder met de methode Kids' Skills heb gewerkt en dit over een heel ander soort probleem ging. Het werken met Kids' Skills in combinatie met het aanleren van sociale vaardigheden was mij onbekend. Door mij hierin te verdiepen en hiermee te werken doe ik nieuwe ervaringen en kennis op, die ik later in mijn loopbaan weer zou kunnen gebruiken.

Urgentie:

Het is van dringend belang dat het probleem van X nu aangepakt wordt omdat X buiten de groep begint te vallen en soms gepest wordt. Hierdoor wordt de psychologische basisbehoefte 'relatie' aangetast (Stevens, 2004), waardoor X zich minder fijn zal voelen op school.

Door het probleem te omschrijven komt naar voren dat het grootste probleem ligt bij de sociale vaardigheden van X, vandaar de keuze om het onderzoek hier specifiek op te gaan richten.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

2.1 Sociale vaardigheden

2.1.1 Wat zijn sociale vaardigheden?

Voordat de sociale vaardigheden op een rijtje gezet worden is het handig om de definitie van sociale vaardigheden te beschrijven. Om dit te kunnen, moet eerst duidelijk worden wat de begrippen 'sociaal' en 'vaardigheden' los van elkaar betekenen.

Wat is de definitie van 'sociaal'? Verschillende bronnen geven verschillende definities, deze zijn te vinden in tabel 2.1.1a.

Definitie van 'sociaal'	Bron
Die of dat verband houdt met de samenleving	http://www.woorden.org/woord/sociaal
Wat te maken heeft met hoe mensen met elkaar omgaan	http://www.muiswerk.nl/mowb/?word=sociaal
Begrip en gevoel hebbend voor de maatschappelijke noden	http://www.woorden-boek.nl/woord/sociaal
Sociaal zijn is meeleven met je omgeving	http://www.vrijspreker.nl/wp/lezersservice/woordenlijst/
Maatschappelijk; rekening houdend met anderen	http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/sociaal

Tabel 2.1.1a definities 'sociaal'

Nu we weten wat voor definities bij 'sociaal' horen, moeten we nog weten welke definities er bij 'vaardigheden' horen. Verschillende bronnen geven verschillende definities, deze zijn te vinden in tabel 2.1.1b

Definitie van 'vaardigheid'	Bron
Het vaardig zijn in iets	http://www.woorden.org/woord/vaardigheid
Vermogen om een handeling bekwaam uit te voeren of een probleem juist op te lossen	http://nl.wiktionary.org/wiki/vaardigheid
Vaardigheid of competentie is het vermogen om een handeling bekwaam uit te voeren of een probleem op te lossen.	http://nl.wikipedia.org/wiki/Vaardigheid
Behendigheid, kunnen, bedrevenheid, bekwaamheid, ervaring, handigheid, vlotheid	http://www.woorden-boek.nl/woord/vaardigheid

Tabel 2.1.1b definities 'vaardigheid'

Wanneer de definities van 'sociaal' en 'vaardigheden' aan elkaar gekoppeld worden dan ontstaat de volgende definitie van 'sociale vaardigheden': *'het vermogen om rekening te kunnen houden, goed om te kunnen gaan en mee te kunnen leven met je medemens'* (eigen definitie, n.a.v. definities 'sociaal' en 'vaardigheden').

Ook in de literatuur staan verschillende definities van 'sociale vaardigheden'. Zo worden sociale vaardigheden omschreven als: *'vaardigheden die een kind nodig heeft om met*

andere kinderen en volwassenen om te gaan' (Kooijman, 2011). Maar ook als: *'een manier van doen die bevorderlijk is voor de omgang tussen mensen'* (Grup de Recerca en Orientació Psicopedagògica, Barcelona, 2010, p. 88). En als: *'de gewoontes, de houding, de kennis en de vaardigheden die gericht zijn op het kunnen functioneren in een groep en op het kunnen deelnemen aan activiteiten die in groepsverband worden gedaan'* (Jansen Vos, Van der Brom & Schüller, 1977).

Alle vier de definities hebben overlap, namelijk dat het draait om de omgang met anderen. Echter is er dus niet één definitie voor sociale vaardigheden die dekkend is, maar dit zijn er meer.

In dit onderzoek wordt de definitie van Kooijman (2011) aangehouden: *'vaardigheden die een kind nodig heeft om met andere kinderen en volwassenen om te gaan'*. Er is gekozen voor deze definitie omdat het onderzoek een kind betreft en het verbeteren van zijn sociale vaardigheden voor de omgang met andere kinderen.

Nu het begrip sociale vaardigheden gedefinieerd is, kunnen de sociale vaardigheden zelf bekeken worden. In tabel 2.1.1c zijn voorbeelden van de meest bekende sociale vaardigheden te vinden, met uitleg wat de vaardigheden inhouden.

Sociale vaardigheden	Bron
Assertiviteit: Bij dit soort gedrag is iemand niet agressief en niet passief, maar hier tussenin. Hij geeft zijn mening op een toon waardoor de ander niet aangevallen wordt en waardoor hij zelf niet overlopen wordt.	Grup de Recerca en Orientació Psicopedagògica, Barcelona (2010)
Empathie: Het vermogen om je in een ander in te leven en zijn standpunt te begrijpen, ook al ben je het er niet mee eens.	GROP (2010)
Kunnen luisteren: Echt luisteren naar een ander en laten weten dat de boodschap ontvangen is.	GROP (2010)
Vriendelijk zijn: Wees jezelf, doe aardig, speel niet de baas en doe mee.	Kooijman (2011)
Samenwerken: Luister naar elkaar, geef je mening, speel niet de baas en zorg dat iedereen het leuk heeft.	Kooijman (2011)
Onderhandelen: Om een oplossing te vinden die voor jezelf en alle anderen gunstig en acceptabel is. Leg uit waarom jij iets wilt en luister naar de ander waarom hij iets wil.	GROP (2010) Kooijman (2011)
Anderen helpen wanneer zij buitengesloten of gepest worden. Bespreek het met een volwassene, laat het kind met jullie meedoen, zeg de pesters te stoppen.	Kooijman (2011)
Stel jezelf voor aan nieuwe mensen, geef ze een hand en kijk ze aan.	Kooijman (2011)

Tabel 2.1.1c voorbeelden van de meest bekende sociale vaardigheden

2.1.2 Wat is het belang van sociale vaardigheden?

Je hebt sociale vaardigheden nodig om te kunnen functioneren in de maatschappij. Want hoe kun je iets overleggen, als je niet naar een ander luistert? Hoe leer je mensen kennen, als je je niet voorstelt en openstelt? Hoe kun je samenwerken, als je alleen maar je eigen zin wilt doordraven?

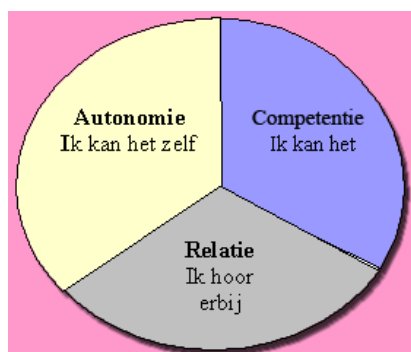
Psychologische basisbehoeften

Het zit in ieder mens zich te willen ontwikkelen, om dit te kunnen hebben ze behoefte aan relatie, autonomie en competentie, ook wel de psychologische basisbehoeften genoemd. Wanneer aan alle basisbehoeften in voldoende mate is voldaan, dan ondervindt een mens welbevinden, motivatie, inzet en zin in leren.

De basisbehoeften staan uitgelegd in tabel 2.1.2a, afbeelding 2.1.2a en 2.1.2b.

Basisbehoefte + uitleg
Relatie Iedereen heeft behoefte aan relatie. Kinderen hebben behoefte aan relatie met hun leerkracht en met andere kinderen. Ze willen erbij horen, bij de gemeenschap. Er zijn wel eens conflicten maar over het algemeen voelen ze zich veilig. Kinderen en volwassenen zijn samen verantwoordelijk voor een goede sfeer, wanneer het lastig is kan het kind op hulp rekenen van de volwassenen (leerkracht). Voor het ontstaan van goede relaties zijn een aantal voorwaarden nodig: luisteren, vertrouwen bieden, optreden als het nodig is, uitnodigende omstandigheden creëren, het goede voorbeeld geven, uitdagen en ondersteunen wanneer nodig.
Competentie Kinderen willen dingen kunnen, zo ervaren zij zichzelf als effectief. Om dit gevoel te bereiken moeten ze uitgedaagd worden, maar de doelen moeten wel haalbaar zijn. Voorwaarden om aan de basisbehoefte competentie te voldoen zijn: hoge, maar ook reële verwachtingen hebben en beschikbaar zijn voor hulp en ondersteuning.
Autonomie Dit is een gevoel van onafhankelijkheid, het kind kan het zelf. Zelf dingen beslissen, kiezen en doen. Als kinderen onzeker zijn zullen ze zelf geen beslissingen en initiatief nemen. Voorwaarden om een gevoel van autonomie te creëren zijn: bieden van veiligheid en ruimte, begeleiden, ondersteunen en het waarborgen van de verbondenheid met anderen. Autonomie kan niet bestaan zonder goede relaties.

Tabel 2.1.2a uitleg psychologische basisbehoeften¹.

Afbeelding 2.1.2a psychologische basisbehoeften (Stevens, 2004)

¹ <http://hetkind.org/2012/11/25/over-het-werk-van-luc-stevens-de-behoefte-aan-relatie-competentie-en-autonomie/>

Psychologische basisbehoeften:	INTERACTIE	Pedagogische antwoorden:
Relatie		Aanbod van (gelegenheid tot) verbondenheid door beschikbaarheid, vertrouwen en responsiviteit; aanbod van verantwoordelijkheid.
Competentie		Aanbod van uitdaging en ruimte; aanbod van ondersteuning en grenzen.
Autonomie		Aanbod van respect voor het kind als actor; aanbod van respect voor diens uniciteit; aanbod van het perspectief van de ander en het andere.
Proeve van een pedagogische grondfiguur (L.M. Stevens, 2004)		

Afbeelding 2.1.2b proeve van een pedagogische grondfiguur (Stevens, 2004)

Wanneer een kind niet beschikt over sociale vaardigheden, dan is hij niet in staat om een goede relatie op te bouwen met volwassenen en/of andere kinderen. Op deze manier kan er dus niet voldaan worden aan de psychische basisbehoeften van het kind en kan dit zijn ontwikkeling en welbevinden belemmeren.

Kerdoelen

Dat sociale vaardigheden erg belangrijk zijn, blijkt ook uit het feit dat ze zijn opgenomen in de kerndoelen voor het primair onderwijs.

Op tule.slo.nl staat de volgende uitleg geschreven over de kerndoelen:

“Op veel basisscholen wordt gewerkt aan het vormgeven van het onderwijs, bijvoorbeeld door verbeteren van de samenhang en afstemming tussen leergebieden. De kerndoelen voor het primair onderwijs zijn daarbij vaak leidraad. Deze kerndoelen geven de wettelijke kaders voor de kern van de onderwijshoud. Kerndoelen laten op hoofdlijnen zien wat belangrijk wordt gevonden om kinderen mee te geven in het primair onderwijs. De inhoud is in de kerndoelen niet heel precies omschreven. De wetgever geeft op die manier scholen de mogelijkheid om zelf invulling te geven aan de inhoud van hun onderwijs.” (SLO Nationaal expertisecentrum voor leerplanontwikkeling, 2009)

In deze uitleg staat dat de kerndoelen laten zien wat belangrijk wordt gevonden om kinderen mee te geven. Dat er een heel stuk aan sociale vaardigheden is geweid, zegt dus iets over de waarde die er in de huidige maatschappij aan deze vaardigheden gegeven wordt.

De doelen waarin sociale vaardigheden in verwerkt zijn, horen bij het deel: ‘Oriëntatie op jezelf en de wereld’.

De kerndoelen die hierbij horen zijn te vinden in tabel 2.1.2b.

Oriëntatie op jezelf en de wereld, mens en samenleving
Kerdoel 34: De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.
Kerdoel 35: De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument.
Kerdoel 36: De leerlingen leren hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en de rol van de burger.
Kerdoel 37: De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.
Kerdoel 38: De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving waaronder seksuele diversiteit.

Kerdoel 39: De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu.
--

Tabel 2.1.2b Kerndoelen oriëntatie op jezelf en de wereld.²

Tussendoelen (en leerlijnen) die bij deze kerndoelen horen zijn²:

- Opkomen voor jezelf (o.a. de uniciteit van ieder mens, uiten van gevoelens, wensen en opvattingen, zelfbeeld en zelfbewustheid)
- Rekening houden met anderen (o.a. conflicten, wederzijdse afhankelijkheid, inlevingsvermogen en samenwerken)
- Organisatie van de samenleving (o.a. noodzaak van regels en afspraken en gezagsuitoefening verschil met 'de baas spelen')
- Samenleven, waarden en normen (o.a. vriendschap, ergens bij horen, ruzie, respect en etnische groepen)
- Welzijn en seksuele rechten (o.a. seksueel geweld en agressie, privacy en gezonde en ongezonde relaties)
- Sociale en culturele invloeden (o.a. sociale druk, verschillen voorkomend uit sekse, cultuur, leeftijd, identiteit en respect)

2.2 Sociaal-emotionele ontwikkeling

2.2.1 Hoe verloopt de sociaal-emotionele ontwikkeling volgens...?

Kohlberg

Kohlberg, een Amerikaanse psycholoog, heeft een theorie ontwikkeld waarin de morele ontwikkeling verloopt in drie stadia. Hij heeft het moreel oordeelsvermogen onderzocht door dilemma's aan proefpersonen voor te leggen, hij heeft de antwoorden geanalyseerd en concludeerde dat de morele ontwikkeling een stadia-gewijze ontwikkeling doorloopt. De 3 hoofdstadia zijn onderverdeeld in 6 deelstadia.

De stadia verlopen van zwak argumenteren naar sterk argumenteren en worden gekenmerkt door elke keer een andere aard van het argument: 'ik doe het omdat...'

In principe doorloopt iedereen de stadia van Kohlberg, echter verschilt het per persoon tot waar hij komt. Dit hangt af van de stimulans uit de omgeving, de eigen ontwikkeling en de intelligentie (een persoon met een verstandelijke beperking zou bijvoorbeeld nooit het laatste stadium bereiken).

(Beek, 2009)

1. Preconventioneel stadium (6 – 10 jaar)

Stadium 1 (tot 8 jaar): Kinderen gehoorzamen een autoriteit, ze worden gestuurd door belonen en straffen.

Stadium 2 (vanaf 8 jaar): Het kind handelt uit eigen belang 'wat houd ik er aan over?'. Goed gedrag moet van twee kanten komen, wanneer jij iets voor mij doet, dan doe ik iets voor jou (en andersom). Het kind kiest ervoor om geen slecht gedrag te vertonen omdat het anders straf krijgt.

2. Conventioneel stadium (10 – 12 jaar)

Stadium 3: Het kind is steeds beter in staat zich te verplaatsen in de rol als lid van een groep en de wensen en goedkeuring van deze groep wordt steeds meer gedragsbepalend. Gaat het kind bijvoorbeeld om met kinderen die een grote mond hebben tegen volwassenen,

---

² <http://tule.slo.nl/OrientatieOpJezelfEnWereld/F-KDOrientatieJezelfEnWereld.html>

dan zal het kind dit gedrag ook vertonen omdat hij denkt: 'wat zullen ze wel van mij denken als ik zeg dat je geen grote mond moet hebben tegen volwassenen'.

Stadium 4: Andere mensen spelen een belangrijke rol als voorbeeld. Het kind krijgt een beeld van de 'heersende regels en wetten'. Deze zijn dus afhankelijk van de omgeving van het kind.

3. Postconventioneel stadium (vanaf 12 jaar)

Stadium 5: De persoon bepaalt steeds meer zelf welk handelen gewenst is in een gegeven situatie.

Stadium 6: Het persoonlijk geweten weegt het zwaarst en geeft de doorslag, iets is goed omdat het niet tegen de eigen principes ingaat.

Kohnstamm

Volgens Kohnstamm is de sociale ontwikkeling het proces waarbij een kind in toenemende mate zelfstandig gaat deelnemen aan de omgang, gewoonten en waarden die gebruikelijk zijn in de gemeenschap waartoe het behoort (2002, p. 385). Hij beschrijft een aantal sociale aspecten in een driedeling:

1. Een kind is georiënteerd op andere mensen

De belangstelling van het kind gaat naar andere mensen uit. Vanaf de geboorte is zijn waarnemings- en gedragsmogelijkheid afgesteld op soortgenoten en niet op andere dieren of dingen.

2. Een kind neemt ideeën en gedragingen over van andere mensen

Het kind doet mensen na aan wie het gehecht is, het voorbeeld is daarvoor belangrijk en niet de uitleg in woorden.

3. Een kind krijgt vaardigheid in het omgaan met mensen

Het kind leert hoe hij contact kan leggen, vasthouden en afbreken. Het zelfvertrouwen groeit, wanneer het kind merkt dat hij zelf invloed heeft op de relatie met andere mensen. (Kohnstamm, 2002).

2.2.2 Wat zijn sociale gedragsproblemen?

Gedragsproblemen en sociaal-emotionele problemen kunnen in allerlei vormen voorkomen. Wanneer er sprake is van een herhalend patroon, zal het sneller als een 'stoornis' gedefinieerd worden omdat het probleem hardnekkig is.

Gedragsproblemen:

Gedragsproblemen hebben te maken met sociaal ongewenst gedrag. Gedragsproblemen worden daarom ook wel eens 'anti-sociale problemen' genoemd, omdat anderen last hebben van dit probleem.

Sociaal-emotionele problemen:

De persoon heeft zelf last van het probleem en is hier zelf 'slachtoffer' van.

Wat voor de één een gedragsprobleem is, kan voor de ander een sociaal-emotioneel probleem zijn. Bijvoorbeeld pesten; de pester kan een gedragsprobleem hebben en de gepeste kan een sociaal-emotioneel probleem hebben.

Voorbeelden van gedragsproblemen op school zijn:

- Verbaal druk zijn
- Brutaal zijn
- Druk zijn met bewegingen (o.a. hyperactiviteit)
- Clownesk gedrag
- Snel afgeleid zijn en verminderde concentratie
- Niet kunnen samenwerken
- Zich niet aan de regels houden
- Anderen pesten
- Ruzie maken
- Vechten/geweld gebruiken
- Conflicten uitlokken
- Overdreven/ongepaste assertiviteit
- Agressief zijn
- Liegen

Voorbeelden van sociaal-emotionele problemen op school zijn:

- Gepest worden
- Faalangst
- Een laag zelfvertrouwen
- Een negatief zelfbeeld
- Verdriet om een situatie (ruzie, verlies, rouw e.d.)
- Stil, gesloten of terug getrokken zijn
- Sociaal isolement
- Sociale angst
- Te lage assertiviteit
- Onvoldoende weerbaarheid
- Niet genoeg zelfstandig zijn
- Een depressie
- Gevolgen van fysieke, geestelijke en seksuele mishandeling door thuis of omgeving
- Te laag empathisch vermogen: zich niet of onvoldoende in het doen, denken en voelen van anderen in kunnen leven.
- Te weinig "zelfreflectie": niet of onvoldoende in staat zijn om het eigen doen, denken en voelen kritisch te bekijken.

(Beijsterveldt & Boemaars, z.j., Gedragsproblemen en sociaal-emotionele problemen)

2.3 Kids' Skills

In dit onderzoek wordt de methode Kids' Skills gebruikt. Deze methode is voor veel verschillende problemen te gebruiken, dit staat in het boek: 'Kids' Skills in actie! Oplossingsgericht werken in de praktijk. Geschreven door Ben Furman (2010)'. In dit boek staan allerlei probleemsituatie omschreven waarin gewerkt is met Kids' Skills en waarbij succes behaald werd.

2.3.1 Wat is Kids' Skills?

Kids' Skills is een methode die oorspronkelijk is ontwikkeld in Finland. Het is een methode waarbij kinderen op een positieve manier problemen overwinnen en nieuwe vaardigheden leren. Dit is gebaseerd op de waarneming dat kinderen problemen vertonen omdat ze bepaalde vaardigheden missen, de problemen verdwijnen zodra het kind de missende vaardigheden geleerd heeft. Om de gewenste vaardigheden te leren worden 15 stappen

doorlopen. Wanneer de 15 stappen allemaal goed doorlopen zijn, heeft het kind een nieuwe vaardigheid aangeleerd en zal het probleem vervolgens verdwijnen.

De methode werkt niet alleen voor kinderen maar ook voor tieners en volwassenen.

2.3.2 Hoe werkt Kids' Skills?

De methode Kids' Skills werkt met 15 stappen, wanneer deze 15 stappen allemaal goed zijn doorlopen dan heeft het kind een nieuwe vaardigheid aangeleerd. De 15 stappen zijn kort te vinden in tabel 2.3.2a. In bijlage 5 is een uitgebreide versie van de tabel te vinden.

Stap	Uitleg
1 Problemen vertalen in vaardigheden.	Nagaan welke vaardigheid het kind moet hebben om het probleem te overwinnen.
2 Het eens worden over de vaardigheid die geleerd moet worden.	Het probleem met het kind bespreken en het eens worden over de vaardigheid die het gaat leren.
3 De voordelen van een vaardigheid onderzoeken.	Het kind meer bewust maken van de voordelen die het heeft om iets te kunnen.
4 De vaardigheid een naam geven.	Laat het kind de vaardigheid een naam geven.
5 Een totemfiguur kiezen.	Laat het kind een dier of een andere figuur kiezen die helpt bij het leren van de vaardigheid.
6 Supporters werven.	Laat het kind een aantal mensen vragen om supporter te worden.
7 Meer zelfvertrouwen geven.	Laat het kind vertrouwen krijgen dat het de vaardigheid kan leren.
8 Plannen maken om het te vieren.	Maak samen met het kind vooraf een plan hoe je het gaat vieren wanneer het de vaardigheid beheerst.
9 De vaardigheid omschrijven.	Laat het kind zelf vertellen en voordoen hoe het zich zal gedragen wanneer het de vaardigheid beheerst.
10 Naar buiten treden.	Laat mensen weten welke vaardigheid het kind aan het leren is.
11 De vaardigheid oefenen.	Spreek samen met het kind af hoe het de vaardigheid gaat oefenen.
12 Geheugensteuntjes bedenken.	Laat het kind zelf vertellen hoe het wil dat anderen reageren wanneer het zijn vaardigheid vergeet.
13 Vieren dat het gelukt is.	Wanneer het kind de vaardigheid beheerst, is het tijd om dat te vieren en het kind de kans te geven iedereen te bedanken die daarbij geholpen heeft.
14 De vaardigheid aan anderen doorgeven.	Stimuleer het kind om een ander kind de nieuwe vaardigheid te leren.
15 Op naar de volgende vaardigheid.	Kom tot overeenstemming met het kind over de volgende vaardigheid die het gaat leren

Tabel 2.3.2a 15 stappen Kids' Skills (Furman, 2006)

2.3.3 Oefeningen

Bij het werken met de methode Kids' Skills is het belangrijk om de gekozen vaardigheid veel te oefenen. Dit kan door middel van een rollenspel, maar er zijn natuurlijk nog meer manieren waarop geoefend kan worden.

In dit onderzoek draait het om het ontwikkelen van sociale vaardigheden, de oefeningen zijn hier op gebaseerd.

Het Coole Kikker Kwartet

Het Coole Kikker Kwartet is ontwikkeld door Anne Kooijman (2011) en hoort bij het boek; 'Kinderen en sociale vaardigheden' eveneens geschreven door Anne Kooijman. In het boek worden verschillende onderwerpen besproken die met sociale vaardigheden van kinderen te maken hebben, elk onderwerp heeft een naam:

- Hoe leer je iemand snel kennen? – *Handige Harry*
- Hoe krijg je vrienden? – *Vriendelijke Vriend*
- Hoe werk je goed samen? – *Goeie Gasten*
- Samenspelen en onderhandelen – *Spelende Spetters*
- Hoe vraag je of je mee mag spelen? – *Moedige Makers*
- Wat doe je als je uitgescholden wordt? – *Scheldende Schoffies*
- Wat doe je als een kind gepest wordt? – *Laffe Lefgozer*
- Een meisje wordt buitengesloten – *Helpende Handen*
- Pesten – *De Coole Kikker*

In het boek wordt per onderwerp een uitleg gegeven en tips om kinderen te helpen.

Deze onderwerpen komen terug in het kwartet spel, hier staan ook de tips op. Op deze manier gaan de kinderen op een speelse manier de tips bij langs gaan en ontstaat er de mogelijkheid om deze te bespreken.

Aan de hand van het kwartet spel kunnen er ook rollenspelen gedaan worden (afhankelijk van de vaardigheden die we gaan behandelen). Bijvoorbeeld, er wordt gewerkt aan de vaardigheid: Samenwerken met andere kinderen. Dan kan er aan de hand van het kwartet *Goeie Gasten* een rollenspel gespeeld worden. De tips die bij dit kwartet horen zijn:

1. Luister naar elkaar. Dan hoor je nog eens wat.
2. Zorg dat iedereen het leuk heeft. Dan wordt het veel gezelliger.
3. Geef je mening. Jouw ideeën zijn belangrijk!
4. Speel niet de baas. Dat is zó irritant!

Er kan een rollenspel gedaan worden waarbij de leerkracht doet zoals het niet hoort en het kind laat zien hoe het wel moet.

Ook kunnen de situaties uit het boek voorgelezen worden en kunnen de kinderen vervolgens vertellen/uitspelen hoe degene in het boek beter had kunnen handelen.

Kinderen en... de ontwikkeling van emotionele vaardigheden

Het boek 'Kinderen en... de ontwikkeling van emotionele vaardigheden' is geschreven door: Grup de Recerca en Orientació Psicopedagògica, Barcelona (2010). Dit boek staat vol oefeningen om de ontwikkeling van emotionele vaardigheden te stimuleren van kinderen van 8 tot en met 12 jaar. Er is een speciaal hoofdstuk dat gaat over de ontwikkeling van sociaal-emotionele vaardigheden.

Hoofdstuk 3: Probleemstelling

In dit hoofdstuk wordt het onderzoeksdoel omschreven, evenals de onderzoeksvraag, de deelvragen en de verwachtingen van dit onderzoek.

3.1 Onderzoeksdoel

Het doel van dit onderzoek is dat X leert hoe hij zich sociaal gewenst kan gedragen tegenover andere kinderen van zijn leeftijd, in de klas en hierbuiten. Aan dit doel wordt gewerkt door te proberen X sociale vaardigheden bij te brengen die hij nog niet onder de knie heeft. Er wordt onderzocht of het werken met de methode Kids' Skills kan bijdragen aan dit proces.

Wanneer aan het eind van het onderzoek blijkt dat deze methode geschikt is om X sociale vaardigheden te leren, dan kan deze manier van werken met hem voortgezet worden. Ook kan deze methode dan bij andere kinderen met soortgelijke problemen ingezet worden. De opbrengst van dit onderzoek is dus een aanbeveling.

3.2 Onderzoeksvraag

Dit onderzoek vindt plaats in opdracht van de groepsleerkrachten van X, met hen heeft overleg plaatsgevonden over het probleem, aan de hand van het dossier van X. We hebben de vaardigheden op een rij gezet waarvan wij denken dat deze het belangrijkste zijn om te leren aan X. Dit waren voornamelijk sociale vaardigheden, vandaar dat we ervoor hebben gekozen om ons te richten op het leren van sociale vaardigheden aan X. Uit het dossier bleek dat er nog niet gewerkt was met de methode Kids' Skills, daarom is er voor deze methode gekozen.

De onderzoeksvraag luidt als volgt:

In hoeverre kan X sociale vaardigheden aanleren, door het inzetten van de methode Kids' Skills?

De deelvragen die helpen om tot het antwoord op de onderzoeksvraag te komen, zijn als volgt:

- Welke sociale vaardigheden mist X?
- Op welke manier kan ik de gekozen vaardigheden oefenen met X, op basis van de methode Kids' Skills?

3.3 Hypothese

De verwachte uitkomst van het onderzoek is dat X sociale vaardigheden zal aanleren door het inzetten van de methode Kids' Skills.

In het boek 'Kids' Skills in actie! Oplossingsgericht werken' van Ben Furman (2010), staan praktijk situaties omschreven waarin gewerkt is met de methode. Door dit boek te lezen, denk ik dat X sociale vaardigheden kan leren met behulp van de methode Kids' Skills. Echter zal het probleem niet in een keer opgelost zijn omdat X verschillende vaardigheden moet leren. Al deze vaardigheden kunnen niet tijdens dit onderzoek aan bod komen.

Hoofdstuk 4: Onderzoeksaanpak

In dit hoofdstuk is de onderzoeksaanpak te vinden. Hierin wordt de onderzoeksgroep, de onderzoeksmethodiek en de ethische kwesties omschreven.

4.1 De onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestaat uit de twee groepsleerkrachten, X en mijzelf.

We hebben er voor gekozen om het onderzoek alleen op X te richten. Kids' Skills kan ook in groepjes uitgevoerd worden maar omdat het gaat om hoe X in de groep ligt leek het ons verstandiger om hier in eerste instantie geen andere kinderen bij te betrekken. Op het moment dat er supporters geworven moeten worden dan mag X bepalen wie hij als supporter wil en hoeveel supporters hij wil, op dat moment wordt de onderzoeksgroep dus (tijdelijk) uitgebreid, de supporters worden namelijk deel van het onderzoek.

4.2 Onderzoeksmethodiek

Aan de volgende vragen is gewerkt door middel van het bestuderen en beschrijven van theorie en literatuur:

- Wat zijn sociale vaardigheden?
- Wat is het belang van sociale vaardigheden?
- Hoe verloopt de sociaal-emotionele ontwikkeling?
- Wat zijn sociale gedragsproblemen?
- Hoe werkt de methode Kids' Skills?

Aan de volgende vragen wordt op verschillende manieren gewerkt in de praktijk:

- Welke sociale vaardigheden mist X?
- Op welke manier kan ik de gekozen vaardigheden oefenen met X, op basis van de methode Kids' Skills?

In het schema hieronder is te vinden hoe er aan deze vragen gewerkt gaat worden.

Welke sociale vaardigheden mist X?

Wat te doen?

Een omschrijving maken van de sociale vaardigheden die X nog mist.

Dit wordt gedaan met behulp van de groepsleerkrachten van X. Zij hebben een vragenlijst en observatieformulier ingevuld. De vragenlijst heb ik ontwikkeld aan de hand van de 5xW+H-methode (Donk & Lanen, 2014), de observatielijst sociale vaardigheden komt van JufJanneke.nl (Kammen, 2014). Aan de hand hiervan, van het dossier van X en van de gesprekken met de groepsleerkrachten wordt de omschrijving gemaakt.

Aan de hand van dit lijstje wordt er vervolgens bepaald aan welke vaardigheden we gaan werken. Dit gebeurt in overleg met de groepsleerkrachten en X. Het aantal vaardigheden dat aangeleerd wordt, is afhankelijk van de snelheid waarmee X de vaardigheden aanleert. We streven er naar om X drie vaardigheden aan te leren.

Wie/wat is er nodig

Een observatielijst over sociale vaardigheden.

Vragenlijst.

Dossier van X.

Tijd voor een gesprek met de leerkrachten van X, om gezamenlijk prioriteit te geven aan de te leren vaardigheden.

Dataverwerking

De sociale vaardigheden die X mist worden in een lijstje gezet, welke wordt geordend op prioriteit. De sociale vaardigheden worden benoemd aan de hand van de ingevulde

observatielijsten over sociale vaardigheden, het dossier van X, en het theoretisch kader (wat zijn sociale vaardigheden en wat zijn sociale gedragsproblemen). De prioriteit wordt bepaald samen met de groepsleerkrachten en door het bekijken van het theoretisch kader (hoe verloopt de sociaal-emotionele ontwikkeling volgens...), waar staat X en welke vaardigheden mist hij gezien zijn leeftijd.

Op welke manier kan ik de gekozen vaardigheden oefenen met X, op basis van de methode Kids' Skills?

Wat te doen?

Bronnen bestuderen over het oefenen van sociale vaardigheden. Korte beschrijving maken van manieren om sociale vaardigheden te oefenen. Deze beschrijving kan tijdens de uitvoering gebruikt worden.

Na het kiezen van de vaardigheden wordt er gezocht naar geschikte oefeningen in de eerder gevonden bronnen (eventueel worden er extra bronnen gezocht). Elke vaardigheid zal namelijk een andere aanpak nodig hebben, per vaardigheid worden er in ieder geval vier oefeningen beschreven. Tussen de oefenmomenten zal er worden gekeken of de oefening effect heeft door het gedrag van X te observeren gedurende de schooldagen. De observaties gebeuren niet aan de hand van een observatieformulier, maar zijn beschrijvende observaties van het gedrag van X, door mij en de groepsleerkrachten. Er wordt gelet op welke manier de geoefende vaardigheid terugkomt in het gedrag van X, past hij de geoefende vaardigheid toe of niet? Wanneer X de geoefende vaardigheid na twee weken niet toepast, wordt er overgegaan op een andere oefening.

Wie/wat is er nodig

Bronnen die gaan over het oefenen van sociale vaardigheden.
Duidelijk hebben welke vaardigheden geoefend gaan worden.

Dataverwerking

De oefeningen worden in een schema verwerkt per vaardigheid. Er wordt gebruik gemaakt van het theoretisch kader (op welke manier kan ik de gekozen vaardigheden oefenen met X, op basis van de methode Kids' Skills en hoe werkt de methode Kids' Skills) en wordt aangevuld met behulp van andere bronnen waar nodig.

In hoeverre kan X sociale vaardigheden aanleren, door het inzetten van de methode Kids' Skills?

Wat te doen?

De hoofdvraag zal uiteindelijk beantwoord worden, door de groepsleerkrachten hetzelfde observatieformulier in te laten vullen als vóór de start van het onderzoek. Wanneer het X gelukt is sociale vaardigheden aan te leren door het inzetten van de methode Kids' Skills, dan zal hij beter scoren op de punten die bij de aangeleerde vaardigheden horen. Welke punten dit zijn is nu nog onbekend (aangezien de te leren vaardigheden nog niet bekend zijn).

Ook zal uit de beschrijvende observaties blijken of het gedrag van X verbeterd is. Als het gelukt is, kan het proces voortgezet worden. Wanneer dit niet het geval is, wordt de ouders van X aanbevolen hem een professionele SoVa-training te laten volgen.

Wie/wat is er nodig

Observatielijst sociale vaardigheden.
Beschrijvende observaties van het gedrag van X gedurende het proces.

Dataverwerking

De beschrijvende observaties worden verwerkt in een schema met betekenisvolle tekstfragmenten. Bij de tekstfragmenten wordt aangegeven of het een vooruitgang, terugval of stagnatie is vergeleken met het voorgaande gedrag.

Van de ingevulde observatielijsten door de leerkrachten van X wordt een vergelijkingsmatrix gemaakt.
Aan de hand van het schema met tekstfragmenten en de vergelijkingsmatrix kan de conclusie worden getrokken of X sociale vaardigheden heeft aangeleerd door het inzetten van de methode Kids' Skills of niet.

4.3 Tijdenpad

Wanneer	Wat te doen?
Januari week 1	Oriënteren. Meer te weten komen over het probleem door het dossier van X door te lezen en gesprekken te voeren met de leerkrachten.
Januari week 2	Oriënteren. Vragenlijst en observatielijst naar de leerkrachten mailen om meer te weten te komen over de sociale vaardigheden van X.
Januari week 3	Oriënteren. Praktijkprobleem omschrijven.
Januari week 4	Richten. Doel en vragen omschrijven. Start literatuuronderzoek. Deelvraag: Wat zijn sociale vaardigheden?
Februari week 1	Deelvraag: Wat is het belang van sociale vaardigheden? Deelvraag: Hoe verloopt de sociaal-emotionele ontwikkeling?
Februari week 2	Deelvraag: Wat zijn sociale gedragsproblemen? Deelvraag: Hoe werkt de methode Kids' Skills?
Februari week 3	Deelvraag: Op welke manier kan ik de gekozen vaardigheden oefenen met X, op basis van de methode Kids' Skills?
Februari week 4	Deelvraag: Welke sociale vaardigheden mist X?
Maart week 1	Deelvraag: Op welke manier kan ik de gekozen vaardigheden oefenen met X, op basis van de methode Kids' Skills?
Maart week 2	Onderzoeksplan compleet maken en inleveren
Maart week 3	Onderzoeksplan verbeteren.
Maart week 4	Data verzamelen en verwerken.
April week 1	Data verzamelen en verwerken.
April week 2	Data verzamelen en verwerken.
April week 3	Data verzamelen en verwerken.
April week 4	Data verzamelen en verwerken.
Mei week 1	Data verzamelen en verwerken.
Mei week 2	Data verzamelen en verwerken.
Mei week 3	Data verzamelen en verwerken.
Mei week 4	Data verzamelen en verwerken.
Juni week 1	Data verzamelen en verwerken.
Juni week 2	Data verzamelen en verwerken.
Juni week 3	Resultaten analyseren.
Juni week 4	Conclusies trekken.
Juli week 1	Onderzoeksverslag afmaken en inleveren.

4.4 Ethische kwesties

Om ethische kwesties te voorkomen zal er in dit onderzoek zorgvuldig en vertrouwelijk met de verkregen informatie om worden gegaan. Voor het starten van dit onderzoek is toestemming gevraagd aan de ouders van X, zij hebben akkoord gegeven en worden gedurende het onderzoek op de hoogte gehouden.

Hoofdstuk 5: Resultaten

Er wordt gezocht naar een antwoord op de onderzoeksvraag: in hoeverre kan X sociale vaardigheden aanleren, door het inzetten van de methode Kids' Skills?. Voordat de hoofdvraag beantwoord kan worden wordt eerst een antwoord gegeven op de volgende deelvragen: 'welke sociale vaardigheden mist X?' en 'op welke manier kan ik de gekozen vaardigheden oefenen met X, op basis van de methode Kids' Skills?'.
Ook wordt er aangegeven in hoeverre er tijdens het uitvoeren van het onderzoek is afgeweken van het plan.

5.1 Resultaten

5.1.1 Welke sociale vaardigheden mist X?

De sociale vaardigheden die X mist zijn hieronder opgesomd in een lijstje, welke is geordend op prioriteit. De sociale vaardigheden zijn benoemd aan de hand van de ingevulde observatielijsten over sociale vaardigheden, het dossier van X en het theoretisch kader (wat zijn sociale vaardigheden en wat zijn sociale gedragsproblemen). De prioriteit is bepaald samen met de groepsleerkrachten en door het bekijken van het theoretisch kader.

Sociale vaardigheden

1. Assertiviteit: bij dit soort gedrag is iemand niet agressief en niet passief, maar hier tussenin. Hij geeft zijn mening op een toon waardoor de ander niet aangevallen wordt en waardoor hij zelf niet overlopen wordt.
X is wel agressief (met geweld) en geeft zijn mening regelmatig op een toon waardoor de ander wel aangevallen wordt, hierdoor ontstaan ruzies. Wanneer een ander kind iets tegen X zegt wat hij niet leuk vindt, reageert hij agressief.
2. Kunnen luisteren: echt luisteren naar een ander en laten weten dat de boodschap ontvangen is.
X is verbaal druk en af en toe brutaal, hij heeft moeite om naar anderen te luisteren.
3. Onderhandelen: om een oplossing te vinden die voor jezelf en alle anderen gunstig en acceptabel is. Leg uit waarom jij iets wilt en luister naar de ander waarom hij iets wil.
X luistert niet naar de ander en kan zijn eigen ideeën moeilijk loslaten, waardoor er geen oplossing ontstaat die voor hem en de ander gunstig en acceptabel zijn. Hierdoor heeft hij veel moeite met samenwerken.
4. Samenwerken: luister naar elkaar, geef je mening, speel niet de baas en zorg dat iedereen het leuk heeft.
X luistert niet naar anderen en speelt wel de baas.
5. Vriendelijk zijn: wees jezelf, doe aardig, speel niet de baas en doe mee.
X is niet altijd zichzelf, hij vertoont clownesk gedrag, op deze manier krijgt hij de aandacht en lachen anderen om hem. Echter door te weinig empathisch vermogen weet hij niet wanneer hij moet stoppen. Ook speelt hij de baas.
6. Empathie: het vermogen om je in een ander in te leven en zijn standpunt te begrijpen, ook al ben je het er niet mee eens.
X heeft een te laag empathisch vermogen, hij kan zich onvoldoende inleven in het doen, denken en voelen van anderen. Hierdoor kan hij niet inschatten wat hij wel en niet kan doen bij een ander en weet hij niet wanneer hij moet stoppen. Hierdoor lokt hij (onbewust) conflicten uit.

Naast dat X bovenstaande sociale vaardigheden mist, heeft hij ook kenmerken van een aantal gedragsproblemen en sociaal-emotionele problemen (Beijsterveldt & Boemaars, z.j.). De gedragsproblemen (anderen hebben hier last van) zijn onder gebracht bij de sociale vaardigheden die X mist (de onderstreepte punten). De sociaal-emotionele problemen zijn grotendeels gevolgen van het missen van bovenstaande sociale vaardigheden en zijn hieronder beschreven in willekeurige volgorde.

Sociaal-emotionele problemen (het kind heeft hier zelf last van)

- Gepest worden.
De andere kinderen beginnen X te pesten.
- Sociaal isolement.
Veel klasgenootjes willen niet meer met X spelen en samenwerken omdat hij de baas speelt en agressief kan reageren.
- Te laag empathisch vermogen: zich niet of onvoldoende in het doen, denken en voelen van anderen in kunnen leven.
X heeft een laag empathisch vermogen, hij kan zich onvoldoende inleven in het doen, denken en voelen van anderen. Hierdoor leert hij niet van eerdere ervaringen en ziet dus niet dat hij zijn gedrag moet aanpassen.
- Te weinig "zelfreflectie": niet of onvoldoende in staat zijn om het eigen doen, denken en voelen kritisch te bekijken.
Dit punt kan gezien worden als gevolg van het missen van sociale vaardigheden maar ook als oorzaak.
Doordat X sociale vaardigheden mist is hij niet in staat zijn eigen gedrag kritisch te bekijken. Hij heeft niet door dat zijn gedrag sociaal onwenselijk is.
Doordat X onvoldoende in staat is zijn eigen gedrag kritisch te bekijken, legt hij de schuld vaak bij anderen: 'maar hij deed...'. Hierdoor ziet hij ook niet de noodzaak om zijn eigen gedrag aan te passen.

Aan de hand van de lijst met sociale vaardigheden die X mist, is besloten dat er gewerkt gaat worden aan de vaardigheden; assertiviteit, kunnen luisteren en onderhandelen, in die volgorde. Dit omdat de prioriteit van het leren van deze vaardigheden het hoogst is, andere kinderen en X hebben hier het meest last van. Wanneer X deze vaardigheden heeft geleerd, zal het contact met de andere kinderen verbeteren, wat weer een positieve uitwerking zal hebben op de sociaal-emotionele problemen.

5.1.2 Op welke manier kan ik de gekozen vaardigheden oefenen met X, op basis van de methode Kids' Skills?

Bij het zoeken naar oefeningen is er gebruik gemaakt van het theoretisch kader (op welke manier kan ik de gekozen vaardigheden oefenen met X, op basis van de methode Kids' Skills en hoe werkt de methode Kids' Skills), dit is aangevuld met behulp van andere bronnen waar nodig.

5.1.2.1 Vaardigheid 1: assertiviteit

Er is gestart met het zoeken van oefeningen bij vaardigheid 1: assertiviteit (rustig blijven en nadenken voor je ergens op reageert). Bij deze vaardigheid zijn vier oefeningen gevonden welke in willekeurige volgorde verwerkt zijn in een schema (bijlage 7).

Voor het oefenen moeten eerste de stappen 1 tot en met 10 van de methode Kids' Skills doorlopen worden (bijlage 6). Hier is de eerste week mee gestart, dit verliep goed en vlot. Aangekomen bij stap 11 is er gestart met oefenen in de tweede week.

In de eerste oefenweek is er gestart met oefening 2 – het stoplicht. Dit omdat X vaak impulsief en agressief reageert op situaties, vooral als anderen iets tegen hem zeggen wat hem niet aanstaat. Bij deze oefening leert hij eerst stoppen, dan na denken en dan pas reageren. Tijdens het oefenen, twee keer een uur, zijn er verschillende situaties besproken en nagespeeld. Tijdens het oefenen ging het goed en kon X het stoplicht goed toepassen. In de praktijk was het nog moeilijk. Tijdens het oefenen zijn er ook geheugensteuntjes bedacht voor en door X, hoe anderen hem aan de vaardigheid kunnen herinneren als het even misgaat (stap 12 Kids' Skills).

In de tweede oefenweek kwam er een probleem naar voren, wat van te voren niet bij ons bekend was.

De moeder van X kwam op school vertellen dat hij gepest werd door een aantal jongens, zij wilde niet dat X wist dat zij op school was geweest.

Op dat moment is er een extra oefening toegevoegd, oefening 5 – coole kikker. Deze oefening zou X handvatten geven, wat te doen als hij gepest wordt.

Eerst zijn er voorzichtige gesprekken met X gevoerd, waarin hij uiteindelijk zelf aangaf gepest te worden. Vervolgens zijn hem de handvatten uit de oefening aangereikt en is nadrukkelijk tegen hem gezegd dat op het moment van pesten altijd met een volwassene gesproken moet worden, omdat pesten echt niet mag.

Nadat door de gesprekken met X duidelijk was geworden wat er allemaal gebeurd was, zijn er gesprekken gevoerd met de pesters.

Na anderhalve week was het probleem opgelost en gingen we verder met oefenen.

Dezelfde week nog is er gestart met oefening 1 – scheldende schoffies. X vond het nog moeilijk om niet meteen iets terug te zeggen als iemand iets vervelends tegen hem zei. Bij deze oefening krijgt X mogelijkheden aangeboden om toch direct iets terug te zeggen wat niet agressief en niet passief is. X heeft gekozen voor het zinnetje; 'ja, leuk he?' als zijn standaard antwoord op vervelende opmerkingen.

Dit is geoefend in verschillende rollenspellen. X vond het eerst nog moeilijk dat hij tijdens het oefenen uitgescholden werd. Wel vond X het grappig om zelf te schelden. Echter raakte hij gefrustreerd wanneer hij zag dat het mij niets deed. Op dit moment kreeg hij het inzicht, dat dit ook zo zou gaan bij de kinderen die iets vervelends tegen hem zeggen, zij zouden zelf gefrustreerd raken door de 'coole' houding van X.

We hebben anderhalve week geoefend (drie keer 45 minuten) met deze oefening en X maakte vlug vorderingen (zie tabel 5.1.3a).

Voor de meivakantie is besloten dat X de eerste vaardigheid had behaald en dit is gevierd (stap 13 Kids' Skills).

Stap 14 van Kids' Skills hebben we overgeslagen, omdat X niet wilde dat zijn klasgenootjes van het oefenen wisten.

Er is tot de meivakantie vijf weken met X gewerkt, het probleem van het pesten kwam tussendoor waardoor niet structureel geoefend is, echter pakte X de vaardigheid toch goed op.

5.1.2.2 Vaardigheid 2: kunnen luisteren

In de meivakantie zijn er oefeningen gezocht bij de tweede vaardigheid, kunnen luisteren (op je beurt wachten). Ook bij deze vaardigheid zijn vier oefeningen gevonden welke in willekeurige volgorde verwerkt zijn in een schema (bijlage 8).

In de eerste week na de meivakantie zijn de stappen 1 tot en met 10 van Kids' Skills weer doorlopen en is er weer gestart met oefenen. Dit keer zijn er wel een aantal stappen overgeslagen omdat X geen naam en totemfiguur kon bedenken en hier ook niet voor te motiveren was.

Er is gestart met oefening 3 – even wachten! Dit omdat X veel door andere kinderen heen praat en daardoor niet altijd goed hoort wat de ander zegt en hierdoor onnodige opstootjes ontstaan. Hier hebben we een keer (45 minuten) mee geoefend.

Helaas bleek in de eerste week na de vakantie dat het oude gedrag van X, voor het leren van de eerste vaardigheid, weer de kop op stak.

Daarom is besloten om weer aan de eerste vaardigheid (assertiviteit) te gaan werken. Hier is in de tweede week na de meivakantie mee gestart, met het herhalen van oefening 2 – het stoplicht (twee keer een half uur). Echter lukte het niet om X te motiveren om aan de slag te gaan met de oefening. Hij deed uitspraken als: 'moet ik hier nu echt antwoord op geven'.

De week erna hebben we aan oefening 3 - op gepaste wijze reageren, gewerkt (een keer 45 minuten). Ook voor deze oefening was X niet te motiveren. Hij kon niet meer benoemen welke voordelen het had om de vaardigheid te leren (stap 3 Kids' Skills).

Op dit moment is er besloten om te stoppen met oefenen, er is acht weken gewerkt met X. Wanneer X zelf niet achter het leren van de vaardigheid staat, dan kan hij deze niet aanleren.

5.1.2.3 na het stoppen met oefenen

Na het stoppen met oefenen is er nog een oudergesprek geweest. In dit gesprek is aangegeven dat het niet is gelukt om X sociale vaardigheden aan te leren door het inzetten van de methode Kids' Skills. De aanbeveling is gedaan om X een professionele SoVa-training te laten volgen. De ouders vonden dit geen goed idee. Zij willen aan X meegeven dat hij goed is zoals hij is. Er is vanuit de groepsleerkrachten gevraagd aan ouders om toch de opties te bekijken. Ouders waren niet van plan om dit voor de zomervakantie nog te doen. De groepsleerkrachten wilden wel dat ouders hier voor de zomervakantie over na zouden denken, er volgt nog een gesprek.

5.1.3 Observaties

Gedurende de acht weken dat er gewerkt is met X, is op de momenten dat hij gewoon meedeed met de klas, zijn gedrag geobserveerd. De observaties zijn in klad vastgelegd als beschrijvende observaties. Deze kladjes zijn teruggebracht naar waardevolle observatiefragmenten en zijn te vinden in tabel 5.1.3a.

Er is telkens aangegeven of het geobserveerde gedrag een vooruitgang (+) een terugval (-) of een stagnatie (=) is vergeleken met het voorgaande gedrag.

Op maandag en dinsdag stond er een andere leerkracht voor de groep. Hij heeft steeds een korte samenvatting gegeven van het relevante gedrag van X gedurende deze dagen.

Er waren ook regelmatig situaties waarin er iets gebeurde met of door X waar wij als leerkrachten niet bij waren. Deze situaties zijn niet allemaal opgenomen in het schema, dit omdat we niet altijd konden achterhalen wat er gebeurd was.

Datum	Plaats	Observatie	+ , - of =
04-04-2016	Klas,	X heeft deze dagen verschillende malen opstootjes	=
05-04-2016	plein & gym	gehad met andere kinderen, waarbij hij fysiek werd en schold op andere kinderen.	
06-04-2016	Klas	De kinderen komen binnen na het buitenspelen. Y zegt dat hij als eerst in de klas is en X niet. X slaat Y in het gezicht.	=
06-04-2016	Klas	De kinderen komen binnen na het buitenspelen. X scheldt Y uit.	=
07-04-2016	Klas	Zelfstandig aan het werken. Y gooit blokje van X van de tafel. X slaat Y.	=
07-04-2016	Plein	Y komt bij ons en zegt dat X hem heeft geslagen. Ga verhaal halen bij X. X zegt: 'Y deed irritant, dus eigen schuld'.	=
08-04-2016	Plein	Pakt de tas van Y en gooit hem op de grond. Y wordt boos en X rent weg.	=
08-04-2016	Kleed-Kamer gym	Y komt huilend de kleedkamer uit en zegt dat X hem heeft geslagen. X zegt dat Y begon en hem uitschold.	=
08-04-2016	Klas	Even geen leerkracht in de klas. Ik kom binnen en X probeert Y te slaan. Ik grijp in.	=
11-04-2016	Klas,	Het ging niet goed met X, hij was opgefokt en viel	=
12-04-2016	plein & gym	snel uit tegen de andere kinderen. Fysiek en met woorden.	
14-04-2016	Thuis	X vertelt dat hij is wezen zwemmen in het weekend. Een jongen in het zwembad schold hem uit. X zei 'ja, leuk he' en ging weg. X geeft aan dat het goed voelde en dat hij trots is.	+
15-04-2016	Gym	Verschillende onderdelen, kinderen werken in tweetallen en houden elkaars score bij. Y houdt de score van X bij. X is het niet eens met de score die Y aan het eind van de oefening opschrijft. X pakt het papier af en scheurt deze door midden.	-
15-04-2016	Klas	De kinderen komen binnen na gym. Y zegt iets vervelends tegen X en X komt dit melden, hij gaat terug naar de gang om zijn jas op te hangen. Y komt de klas in en ik spreek hem aan op zijn gedrag. X komt binnen en geeft Y een duw. Y valt tegen de tafel.	=
18-04-2016	Klas,	Het ging goed met X. Hij heeft één keer een	+
19-04-2016	plein & gym	opstootje gehad met Y waarbij ze beiden fysiek werden. Verder geen problemen gehad.	
20-04-2016	Klas	Plannen maken voor de themamiddag. X heeft wat op een briefje geschreven en loopt even weg. Het briefje ligt op zijn tafel. Y komt langs, pakt het briefje en leest. Y is het ergens niet mee eens en begint te strepen. X komt terug, ziet Y en trekt aan haar haren.	-
21-04-2016	Plein	Tikspel in de zandbak. X is af, Y lacht hem uit en Z	+

		zegt dat hij sloom is. X zegt 'ja, leuk he', loopt weg en gaat iets anders doen.	
21-04-2016	Klas	Zelfstandig aan het werken. Y gooit blokje van X van de tafel. X pakt blokje op en zegt tegen Y dat hij het niet leuk vindt als ze dat doet.	+
22-04-2016	Ko- nings- spelen	X heeft samen met zijn oma oranjekettingen voor de hele klas gemaakt en deelt deze uit tijdens het ontbijt. Y zegt dat hij er geen hoeft en de kettingen stom vindt. X reageert niet en gaat verder naar het volgende kind.	+
22-04-2016	Ko- nings- spelen	Groep 5 is begeleider van de lagere groepen tijdens spelletjes. X staat met zijn groepje te wachten. Y sluit voor met zijn groepje. X zegt dat zij eerst waren en vraag Y achteraan te sluiten. Y doet dit niet, X blijft rustig en zegt het tegen een juf.	+
25-04-2016 26-04-2016	Klas, plein & gym	Het ging goed met X, geen opstootjes gehad deze dagen.	+
28-04-2016	Plein	Y pakt X vast. X vraagt Y om hem los te laten. Y luistert niet. X vraagt het nog een keer. Y laat nog niet los. X blijft rustig de juf van Y grijpt in.	+
29-04-2016	Gym	Buiten wachten in de rij. Leerkrachten nog binnen. Z komt eraan en zegt dat Y, X duwt. Komen buiten. X is rustig en is even ergens anders gaan staan uit de buurt van Y.	+
29-04-2016	Klas	Vieren met X dat hij de eerste vaardigheid heeft aangeleerd.	+
Meivakantie 18-05-2016		2 t/m 16 mei	
18-05-2016	Klas	Kring. X zit herhaaldelijk aan Y in de kring. Y vraagt hem na elke aanraking om te stoppen. X stopt niet. Y zegt 'rot op X'. X knijpt Y.	-
19-05-2016	Plein	X is het niet eens met iets tijdens het voetballen en schopt Y.	=
20-05-2016	Gym	Rij maken om naar gym te lopen. X en Y zijn over. Willen beiden niet naast de ander, maar dit moet toch. Tijdens het lopen wordt er over en weer niet leuk gedaan. X slaat Y.	=
20-05-2016	Gym	Vrije gymles, kinderen bepalen zelf wat te doen. X is aan het hockeyen. Is het niet eens met Y over een regel. X maakt slaande beweging met hockeystick naar Y. Ik grijp in.	=
25-05-2016	Gang	Lopen vanaf de bibliotheek naar de klas. X springt Y op de rug, Y schrikt en gooit X van zich af. X slaat Y.	=
03-06-2016	Gang	We zijn begonnen met een werkstuk over bouwen. X zit met Y, Z en mij in een groepje. Y en X werken samen aan een stukje tekst op de computer. Ze overleggen goed.	+

03-06-2016	Gang	Y komt bij mij, X heeft de hele tekst weggedaan omdat Y het volgens hem niet goed deed. X zegt dat Y niet wilde luisteren dus dan moest de tekst maar weg, dan kon hij zelf een nieuwe maken.	-
03-06-2016	Klas	Bouwen met kapla. X maakt het gebouw van Y stuk omdat hij anders niet bij de blokjes kan. Y moet bijna huilen. X wil geen sorry zeggen want vindt dat niet nodig.	=
07-06-2016	Klas	X maakt het gebouw stuk dat hij met Y en Z had gemaakt. Zij wilden iets anders dan hij.	=

Tabel 5.1.3a waardevolle observatiefragmenten, gedrag X

Hieronder staat de vergelijkingsmatrix van de observatieformulieren voor sociale vaardigheden (bijlage 2) die de leerkrachten van X ingevuld hebben, voor aanvang van het onderzoek (bijlage 4 & 5) en aan het eind van het onderzoek (bijlage 9 & 10). De ingevulde observatieformulieren in de bijlagen bevatten enkele opmerkingen en toelichtingen die, om het overzichtelijk te houden, niet aan de vergelijkingsmatrix zijn toegevoegd.

De leerkrachten konden per observatiepunt invullen of dat punt nooit, soms of altijd van toepassing is op X. Soms zat het gedrag van X volgens hen tussen twee antwoorden in en is er gekozen voor een combinatie. De combinaties zijn aangegeven door de twee beginletters van het antwoord in te vullen in het overzicht.

Relatie	Lkr. 1 afn. 1	Lkr. 1 afn. 2	Lkr. 2 afn. 1	Lkr. 2 afn. 2
De leerling...				
1. spreekt spontaan medeleerling in gesprek met voornaam aan	Altijd	Altijd	Altijd	Altijd
2. kijkt medeleerling in gesprek aan	Soms	Soms	Soms	Soms
3. reageert vriendelijk op uitingen van medeleerling	-	Soms	-	Soms
4. reageert niet met verwijtende intonatie	-	Soms	Soms	Soms
Gedrag in de groep	Lkr. 1 afn. 1	Lkr. 1 afn. 2	Lkr. 2 afn. 1	Lkr. 2 afn. 2
De leerling...				
5. reageert ontspannen bij groepsactiviteiten	Nooit	Nooit	Nooit	Nooit
6. staat open voor mening van anderen	Soms	Soms	N/S	Soms
7. plaatst positieve opmerkingen naar anderen	Soms	Soms	Soms	Soms
8. kan zijn eigen visie, gevoelens ontspannen mededelen	Nooit	Nooit	Nooit	Nooit
Omggaan met omgangsregels	Lkr. 1 afn. 1	Lkr. 1 afn. 2	Lkr. 2 afn. 1	Lkr. 2 afn. 2
De leerling...				
9. houdt zich aan afgesproken regels	Soms	Soms	Soms	Soms
10. komt met voorstellen om situaties te verbeteren	Altijd	Soms	Altijd	Soms
11. is oplossingsgericht ingesteld	Soms	Soms	S/A	Soms
Samenwerkingsvaardigheden	Lkr. 1 afn. 1	Lkr. 1 afn. 2	Lkr. 2 afn. 1	Lkr. 2 afn. 2
De leerling...				
12. kan vragen open stellen aan medeleerling	Nooit	Soms	Nooit	Soms
13. kan in tweetallen productief werken	Soms	S/A	Nooit	Soms
14. kan in vier- of meer-tallen productief werken	Nooit	Nooit	Nooit	Nooit
15. staat open voor hulp en kan hulp geven	N/A	N/A	N/A	Soms

16. kan oplossingsgericht met een groepje werken	Nooit	Soms	Nooit	N/S
17. kan zich in de situatie van een ander verplaatsen	N/S	Nooit	N/S	Nooit
18. laat medeleerlingen uitspreken	N/A	Nooit	Nooit	Nooit
Spreekvaardigheid	Lkr. 1 afn. 1	Lkr. 1 afn. 2	Lkr. 2 afn. 1	Lkr. 2 afn. 2
De leerling...				
19. kan een eigen oordeel op een rustige manier weergeven	S/A	N/S	Altijd	Soms
20. kan de aspecten van een situatie goed samenvatten	Altijd	Altijd	Altijd	S/A
21. kan aspecten met een gevoelscomponent goed verwoorden	Altijd	Soms	Altijd	Soms
Sociaal emotionele betrokkenheid	Lkr. 1 afn. 1	Lkr. 1 afn. 2	Lkr. 2 afn. 1	Lkr. 2 afn. 2
De leerling...				
22. stimuleert andere leerlingen op een positieve manier	Soms	Soms	Soms	Soms
23. geeft andere leerlingen complimenten	S/A	Soms	S/A	Soms
24. geeft ondersteunende opmerkingen	Soms	Soms	S/A	Soms
25. geeft geen aanleiding tot ruzie of twist	Nooit	Nooit	Nooit	Nooit

5.1.3b Vergelijkingsmatrix observatielijst sociale vaardigheden.

Lkr. = leerkracht.

Afn. 1 = voor het onderzoek.

Afn. = afname

Afn. 2 = na het onderzoek

5.2 Uitvoering

Er is minder tijd besteed aan oefenen dan gewenst is voor een positief effect. Dit omdat er problemen naar boven kwamen, waar we van te voren niet van op de hoogte waren. Moeder kwam ons vertellen dat X gepest werd, maar wilde niet dat hij wist dat ze op school was geweest.

Na verschillende voorzichtige gesprekken met X, bleek dat er een 'anti-X club' was opgericht door een aantal jongens. Hierdoor zag X veel acties van klasgenoten als aanval en dit was niet bevorderlijk voor zijn leerproces. Er is een oefening toegevoegd om X handvatten te geven voor het handelen in dergelijke situaties (vaardigheid 1, oefening 5 – coole kikker). Na de gesprekken met X was er een duidelijker beeld van wat zich afspeelde en zijn er ook gesprekken gevoerd met de pesters.

Voor de meivakantie had X de eerste vaardigheid geleerd.

Na de (twee weken) meivakantie kreeg het eerdere gedrag van X weer de overhand, hij paste niet meer toe wat hij geleerd had. Het plan was om na de meivakantie te starten met de tweede vaardigheid, maar hier hebben we slechts één keer aan gewerkt. We zijn weer opnieuw begonnen met de eerste vaardigheid omdat deze meer prioriteit had.

Uiteindelijk is het niet meer gelukt om de motivatie bij X te vinden om de vaardigheden aan te leren en zijn we begin juni gestopt met oefenen.

Er is dus minder geoefend, aan minder vaardigheden gewerkt en we zijn eerder gestopt met oefenen. Dit alles heeft uitwerking op de resultaten van het onderzoek en zal worden meegenomen in de conclusie.

Hoofdstuk 6: Conclusies, aanbevelingen en discussie

6.1 Conclusies

In de tabel met observatiefragmenten (5.1.3a) is te zien dat er een aantal keer een vooruitgang werd waargenomen in het gedrag van X, maar dat deze momenten ook weer gevolgd werden door een terugval en vervolgens stagnatie. X had voor de meivakantie even een piek in het goede gedrag en er waren dan ook bijna geen incidenten, echter na de meivakantie werden er bijna elke dag incidenten waargenomen waarbij X fysiek werd of iemand uitschold (zie tabel 5.1.3a).

Aan de vergelijkingsmatrix (tabel 5.1.3b) van de ingevulde observatieformulieren sociale vaardigheden is af te lezen dat;

leerkracht 1 vindt dat X op de volgende punten vooruit is gegaan:

- 12. De leerling kan vragen open stellen aan medeleerlingen.
- 13. De leerling kan in tweetallen productief werken.

en dat leerkracht 2 vindt dat X op de volgende punten vooruit is gegaan:

- 6. De leerling staat open voor de mening van anderen.
- 12. De leerling kan vragen open stellen aan medeleerlingen.
- 13. De leerling kan in tweetallen productief werken.
- 16. De leerling kan oplossingsgericht met een groepje werken.

Met X is gewerkt aan de vaardigheid: rustig blijven en nadenken voor je ergens op reageert (assertiviteit). De punten waarop X volgens de groepsleerkrachten vooruit is gegaan, zijn niet rechtstreeks te koppelen aan de geoefende vaardigheid. Het kan wel zijn dat de geoefende vaardigheid invloed heeft gehad op het samenwerken met anderen, omdat X heeft geleerd na te denken voordat hij reageert.

Aan de hand van de resultaten van het uitgevoerde onderzoek kan antwoord gegeven worden op de onderzoeksvraag en een conclusie getrokken worden:

'In hoeverre kan X sociale vaardigheden aanleren, door het inzetten van de methode Kids' Skills?'

Het lukt X op dit moment niet om in zodanige mate sociale vaardigheden aan te leren met de methode Kids' Skills dat dit te merken is in zijn dagelijkse gedrag, aangezien er nog vrijwel dagelijks incidenten zijn waarbij X fysiek wordt of scheldt tegen anderen. Dit is terug te vinden in de resultaten, in de tabel met observatiefragmenten (5.1.3a).

Deze conclusie is van toepassing op de situatie hoe deze was ten tijde van het uitvoeren van het onderzoek. Er moet dus rekening mee gehouden worden dat er sprake was van; pesten, minder gestructureerd oefenen en ontbrekende motivatie bij X.

Dit resultaat staat lijnrecht tegenover de hypothese welke als volgt was:

'De verwachte uitkomst van het onderzoek is dat X sociale vaardigheden aangeleerd heeft door het inzetten van de methode Kids' Skills.'

De verwachtingen zijn dus niet uitgekomen. Het zou kunnen dat dit te maken heeft met het feit dat er achterliggende problemen speelden die voor aanvang van het onderzoek niet bekend waren. Ook bleek gedurende het onderzoek dat de vaardigheden deels in elkaar verweven zitten waardoor de ene vaardigheid niet volledig aangeleerd kan worden zonder de andere vaardigheid. Voorbeeld: de eerste vaardigheid 'rustig blijven en nadenken voor je ergens op reageert', is lastig te behalen wanneer je moeite hebt met luisteren naar een ander.

6.2 Aanbevelingen

Naar aanleiding van dit onderzoek kunnen er een aantal aanbevelingen gedaan worden. Een aanbeveling is om X een professionele SoVa-training (Sociale-Vaardigheidstraining) te laten volgen, die langer aangehouden wordt dan dit onderzoek en doorgaat in vakanties. We zagen op enig moment in het onderzoek een omslagpunt waarop X vooruitgang begon te boeken. Helaas kwam er toen een vakantie van twee weken tussendoor waarin niet geoefend werd. Een professionele SoVa-training zou door kunnen gaan in een vakantie waardoor de vaardigheden niet wegzakken.

Een andere aanbeveling is om met X aan zijn sociale vaardigheden te werken met behulp van een andere methode. Kids' Skills biedt geïsoleerde vaardigheden aan, terwijl gedurende het onderzoek naar voren kwam dat het moeilijk is om een vaardigheid aan te leren terwijl bepaalde aspecten van een andere vaardigheid nodig zijn die nog niet beheerst wordt.

Een laatste aanbeveling is om ouders meer bij het oefenproces te betrekken. Door ouders ook thuis met X te laten oefenen komt er meer continuïteit in het oefenen en kan er ook gedurende vakanties aandacht aan het oefenen van de vaardigheden worden besteed. Op deze manier zullen de geleerde vaardigheden beter blijven hangen en is de kans op succes groter.

6.3 Discussie

Er is gedurende dit onderzoek met de methode Kids' Skills gewerkt. Deze methode werkt met vaardigheden die in stapjes worden aangeboden. Echter mist X verschillende sociale vaardigheden die met elkaar in verband staan. Het kan dus zijn dat het niet mogelijk was om de ene sociale vaardigheid volledig onder de knie te krijgen voordat een andere vaardigheid was aangeleerd. Zo is het lastig om niet meteen te reageren, als je moeite hebt met het luisteren naar anderen en op je beurt wachten. Zo staan verschillende vaardigheden met elkaar in verband en kan het een discussiepunt zijn of het wel mogelijk was om ze om de beurt aan te leren.

Tijdens het onderzoek kwam naar voren dat X gepest werd door een aantal jongens uit de klas. Het zou ter discussie gesteld kunnen worden in hoeverre het pesten van invloed is geweest op de leerresultaten van X wat betreft sociale vaardigheden.

Doordat gedurende het onderzoek naar voren kwam dat X gepest werd door een aantal jongens uit de klas, is er minder tijd besteed aan het oefenen van de vaardigheden. We wilden eerst het probleem van het pesten oplossen. Het zou kunnen dat X wel sociale vaardigheden had aangeleerd met behulp van de methode Kids' Skills als er meer tijd aan oefenen was besteed. Dit punt zou ter discussie gesteld kunnen worden.

Samenvatting

In groep 5 op school X zit X, hij is een jongen van 9 jaar. X heeft moeite met het vertonen van sociaal wenselijk gedrag en begon buiten de groep te vallen. De kinderen uit de klas wilden niet met hem samenwerken en met hem spelen omdat hij op een negatieve manier de aandacht probeerde te krijgen en andere kinderen soms pijn deed.

Dit onderzoek is tot stand gekomen in overleg met de groepsleerkrachten van X. Eerst zijn er gesprekken gevoerd over het probleem van X, zijn dossier is bestudeerd en de leerkrachten hebben een vragenlijst en observatieformulier over sociale vaardigheden ingevuld, voor de probleemanalyse. In dit stadium is besloten om aan de sociale vaardigheden van X te gaan werken met behulp van de methode Kids' Skills.

Vervolgens is er aan de probleemstelling en het theoretisch kader gewerkt. Het doel van het onderzoek was dat X zou leren hoe hij zich sociaal gewenst kan gedragen tegenover andere kinderen van zijn leeftijd, in de klas en hierbuiten. De volgende onderzoeksvraag ontstond hierbij: *In hoeverre kan X sociale vaardigheden aanleren, door het inzetten van de methode Kids' Skills?*

De volgende deelvragen kwamen daaruit voort; 'Welke sociale vaardigheden mist X?' en 'Op welke manier kan ik de gekozen vaardigheden oefenen met X, op basis van de methode Kids' Skills?'

De verwachte uitkomst van het onderzoek was dat X sociale vaardigheden zou aanleren door het inzetten van de methode Kids' Skills.

Er is gezocht naar een antwoord op de deelvragen, deze zijn bestuderend en beschrijvend beantwoord in overzichten, tabellen en lijstjes.

Vervolgens is er met X in de praktijk gewerkt aan de sociale vaardigheden die hij nog miste. Dit gebeurde volgens de methode Kids' Skills (bijlage 6) en met behulp van de oefeningen die eerder bij de missende vaardigheden waren gezocht (bijlage 7 & 8: oefeningen).

Er is gedurende een periode van acht weken met X gewerkt aan zijn sociale vaardigheden en gedurende deze periode is zijn gedrag geobserveerd. De observaties zijn vastgelegd in klad als beschrijvende observaties, welke later zijn teruggebracht naar waardevolle fragmenten die verwerkt zijn in tabel 5.1.3a.

Na het werken met X hebben zijn leerkrachten opnieuw het observatieformulier voor sociale vaardigheden ingevuld. De observatieformulieren van na het onderzoek, de observatieformulieren van voor het onderzoek (5.1.3b vergelijkingsmatrix) en de tabel met waardevolle fragmenten van de beschrijvende observaties zijn gebruikt om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag.

De resultaten waren dat X volgens de groepsleerkrachten op een aantal punten van het observatieformulier iets vooruit was gegaan. Maar dit waren niet specifiek de punten waaraan tijdens het onderzoek gewerkt was. Uit de tabel met waardevolle fragmenten van de beschrijvende observaties bleek dat X nog dagelijks kinderen pijn deed, uitschold en andere opstootjes had.

Aan de hand van de resultaten werd de volgende conclusie getrokken: Het lukt X op dit moment niet om in zodanige mate sociale vaardigheden aan te leren met de methode Kids' Skills dat dit te merken is in zijn dagelijkse gedrag, aangezien er nog vrijwel dagelijks incidenten zijn waarbij X fysiek wordt of scheldt tegen anderen.

Literatuurlijst

- Beek, C. v. (2009). *Morele dilemma's*. Opgeroepen op 18 januari 2016, van dRS magazine online: <http://www.drs-online.nl/artikel.php?ID=659>
- Beijsterveldt, R. v. (z.j.). *Gedragsproblemen en sociaal-emotionele problemen*. Opgeroepen op 16 februari 2016, van Edumax. Praktijk voor leerproblemen, sociaal-emotionele problemen en gedragsproblemen.: <http://www.edumax.nl/index.html>
- Beker, T. G. (2009). *Oriëntatie op jezelf en de wereld*. Opgeroepen op 13 januari 2016, van Tule inhouden & activiteiten.: <http://tule.slo.nl/OriëntatieOpJezelfEnWereld/F-KDOriëntatieJezelfEnWereld.html>
- Bezemer, M., Bouwen, J. & Winkelman, C. (2013) *Stotteren. Van theorie naar therapie*. Bussum: Coutinho.
- Blijswijk, R. v. (2012). *Over het werk van Luc Stevens: 'de behoefte aan relatie, competentie en autonomie'*. Opgeroepen op 5 april 2016, van Het kind: <http://hetkind.org/2012/11/25/over-het-werk-van-luc-stevens-de-behoefte-aan-relatie-competentie-en-autonomie/>
- Donk, C. v. (2014). *Praktijkonderzoek in de school*. Bussum: Coutinho.
- Furman, B. (2006). *De methode Kids' Skills. Op een speelse wijze vaardigheden ontwikkelen bij kinderen*. Soest: Uitgeverij Nelissen.
- Furman, B. (2010). *Kids' Skills in actie! Oplossingsgericht werken in de praktijk*. Huizen: Pica.
- Furman, B. (2015). *Mijn Kids's Skills vaardighedenboek: Ik kan het met een beetje hulp!* Huizen: Pica.
- GROEP, G. d. (2010). *Kinderen en... de ontwikkeling van emotionele vaardigheden. Activiteitenboek voor werken aan emotionele intelligentie met kinderen van 8 tot 12 jaar*. Hilversum: Kwintessens Uitgevers voor de Nederlandse uitgaver.
- Jansen Vos, F. B. (1997). *Werken met kinderen. Werkplan voor het kleuteronderwijs. Deel 2 werkboek sociale vaardigheden en motoriek*. Assen: Van Gorcum.
- Kammen, J. v. (2014). *Zorgleerlingen*. Opgeroepen op 4 januari 2016, van JufJanneke: <http://www.jufjanneke.nl/wordpress/zorgleerlingen/>
- Kohnstamm, R. (2002). *Kleine ontwikkelingspsychologie 1, het jonge kind*. Houten: Springer Uitgeverij.
- Kooijman, A. (2011). *Kinderen en sociale vaardigheden*. Hilversum: Mewadruk.
- Liberatisch Centrum. (2014). *Woordenlijst*. Opgeroepen op 12 januari 2016, van Vrijspreker.nl: <http://www.vrijspreker.nl/wp/lezersservice/woordenlijst/>
- Onbekend. (2015). *Vaardigheid*. Opgeroepen op 11 januari 2016, van WikipediA. De vrije encyclopedie.: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Vaardigheid>
- Onbekend. (2015). *Vaardigheid*. Opgeroepen op 11 januari 2016, van WikiWoordenboek. Het vrije woordenboek.: <http://nl.wiktionary.org/wiki/vaardigheid>
- Onbekend. (2016). *Sociaal*. Opgeroepen op 12 januari 2016, van Muiswerk online woordenboek: <http://www.muiswerk.nl/mowb/?word=sociaal>
- Onbekend. (z.j.). *Vaardigheid*. Opgeroepen op 11 januari 2016, van Woorden-Boek.nl: <http://www.woorden-boek.nl/woord/vaardigheid>
- Philippa, M. (2003). *Sociaal (maatschappelijk; rekening houdend met anderen)*. Opgeroepen op 12 januari 2016, van Etymologiebank.nl: <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/sociaal>
- Schutz, R. (z.j.). *De vaardigheid*. Opgeroepen op 11 januari 2016, van Woorden.org Nederlands woordenboek: <http://www.woorden.org/woord/vaardigheid>

- Schutz, R. (z.j.). *Sociaal*. Opgeroepen op 12 januari 2016, van Woorden.org Nederlands woordenboek: <http://www.woorden.org/woord/sociaal>
- SLO. (2009). *Toelichting*. Opgeroepen op 13 januari 2016, van Tule inhouden & activiteiten: <http://tule.slo.nl/Inleiding/F-KDToelichting.html>
- Sociale Trainingen in Praktijk (STIP). (z.j.). *Het loket, cultuur en maatschappij*. Opgeroepen op 19 april 2016, van edu-desk.nl: <http://www.edu-desk.nl/bestanden/file/proefles%20STIP%20VSO%20deel%201%20-%20het%20loket.pdf>
- SWC. (z.j.). *Sociaal*. Opgeroepen op 12 januari 2016, van Woorden-Boek.nl: <http://www.woorden-boek.nl/woord/sociaal>
- Wolter, C. (2011). *Oplossingsgericht aan het werk met kinderen en jongeren, gesprekken en werkvormen*. Huizen: Pica

Bijlagen

Bijlage 1: procesverslag

Voordat de stage van start zou gaan ben ik langsgegaan bij mijn toekomstige stageklas en heb gesproken met één van de groepsleerkrachten over mogelijke onderzoeksonderwerpen, één daarvan was het (niet-zo) sociale gedrag van X. Mijn interesse was op dit moment al gewekt voor dat onderwerp.

Al snel kwam er vanuit de stageschool naar voren dat het noodzakelijk was om met het probleem van X aan de slag te gaan en we besloten dat dit mijn onderzoeksonderwerp zou worden. De leerkrachten hebben vervolgens toestemming gevraagd aan de ouders van X voordat ik aan de slag kon gaan. De ouders van X gaven toestemming en ik kon van start.

Om te beginnen heb ik me georiënteerd op het onderwerp. Eerst door het dossier van X te bekijken, om een beter beeld te krijgen van het probleem en van wat er in het verleden al was gedaan om X te helpen, wat effect had en wat niet. Door het lezen van het dossier bleek dat er al vanaf de kleuterklas met X gewerkt werd aan verschillende problemen. Het viel mij op dat er nog niet met de methode Kids' Skills was gewerkt, een methode die mij bekend was van een eerder leerjaar op de Pabo. Het leek een mooie uitdaging om met X aan zijn sociale vaardigheden te gaan werken met deze methode. Dit plan heb ik voorgelegd op de stage en bij mijn onderzoeksbegeleider, beiden vonden het een goed idee en ik had het doel van mijn onderzoek: de sociale vaardigheden van X verbeteren, met behulp van de methode Kids' Skills. Samen met mijn onderzoeksbegeleider heb ik de onderzoeksvraag opgesteld, deze was als volgt; In hoeverre kan ik de sociale vaardigheden van X verbeteren, vergeleken met de nulmeting, door het inzetten van de methode Kids' Skills. Deze vraag is gedurende het onderzoek nog een aantal keer aangepast.

Vervolgens ben ik me gaan verdiepen in de literatuur. Literatuur over sociale vaardigheden, de sociaal-emotionele ontwikkeling, sociale gedragsproblemen en Kids' Skills. Gedurende dit proces heb ik aan de hand van het boek praktijkonderzoek in de school (Donk & Lanen, 2014) de probleemanalyse en het theoretisch kader. Daarna heb ik de probleemstelling en onderzoeksplan geschreven. Na een aantal weken heb ik mijn onderzoeksplan bekeken met mijn begeleider. Er moesten nog een aantal aanpassingen gedaan worden, maar ik mocht vast van start met de uitvoering. Na wat aanpassingen heb ik mijn onderzoeksplan ingeleverd, nu waren er nog een paar kleine aanpassingen nodig.

Eind maart ben ik begonnen met de uitvoering van het onderzoek. Eerst heb ik me verdiept in de sociale vaardigheden van X, welke vaardigheden mist hij? Dit heb ik gedaan aan de hand van zijn dossier, het theoretisch kader en de ingevulde vragenlijsten en observatieformulieren door zijn leerkrachten. Ook heb ik met hen verschillende gesprekken gehad over X. Toen ik eenmaal op een rij had welke sociale vaardigheden X miste, ben ik op zoek gegaan naar geschikte oefeningen om die vaardigheden te oefenen en heb deze op een rij gezet. Ik ben eerst begonnen met het zoeken van oefeningen voor de eerste vaardigheid en toen ik deze had ben ik met X van start gegaan. De oefeningen voor de tweede vaardigheid heb ik gezocht toen X vorderingen maakte met de eerste vaardigheid. Om geschikte oefeningen te vinden heb ik nog een aantal nieuwe bronnen moeten zoeken.

Het oefenen had in het begin nog weinig effect, X bleef zijn oude gedrag vertonen. Maar stukje bij beetje ging het beter. We hebben de oefeningen 1, 2 en 5 uitgevoerd. Voor de

meivakantie hebben we (de groepsleerkrachten en ik) besloten om de eerste vaardigheid af te ronden, omdat X deze onder de knie had. Zijn gedrag was zodoende verbeterd dat het een uitzondering was geworden als hij schold of iemand sloeg.

Na de (twee weken) meivakantie kreeg het eerdere gedrag van X weer de overhand, hij paste niet meer toe wat hij geleerd had. Het plan was om na de meivakantie te starten met de tweede vaardigheid, maar hier hebben we slechts één keer aan gewerkt. We zijn weer opnieuw begonnen met de eerste vaardigheid omdat deze meer prioriteit had. Dit keer leken de oefeningen geen effect te hebben op het gedrag van X. Ook heb ik oefening 3 en 4 geprobeerd, maar de nieuwe oefeningen hadden geen effect. X kon ook niet meer benoemen waarom het handig was om de vaardigheid te leren. Uiteindelijk is het niet meer gelukt om de motivatie bij X te vinden om de vaardigheden aan te leren en zijn we halverwege juni gestopt met oefenen.

Na het stoppen met werken met X hebben de leerkrachten opnieuw het observatieformulier sociale vaardigheden ingevuld en ben ik begonnen met het uitwerken van de resultaten, conclusies trekken en het afronden van het onderzoeksverslag.

Contactmomenten begeleider Pabo

Datum en tijdsinvestering	Opbrengst
December 45 minuten	Onderzoeksonderwerp goedgekeurd, afspraken en uitleg over aanpak.
25 januari 30 minuten	Feedback op onderzoeksvraag.
22 februari 60 minuten	Feedback op deel van het onderzoeksplan, afspraken over hoe verder.
11 maart 60 minuten	Nagekeken onderzoeksplan.
5 april 45 minuten	Overleg over feedback op onderzoeksplan op de Pabo.
6 juni 45 minuten	Feedback op onderzoeksplan via mail en telefoon.
13 juni 45 minuten	Feedback op onderzoeksplan via mail.
20 juni 30 minuten	Feedback op onderzoeksplan via mail.
Diverse data ±120 minuten	Antwoord op vragen via mail.

Bijlage 2: observatieformulier sociale vaardigheden

http://www.jufjanneke.nl/school/Observatielijst_sova.pdf

Relatie	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
1. spreekt spontaan medeleerling in gesprek met voornaam aan			
2. kijkt medeleerling in gesprek aan			
3. reageert vriendelijk op uitingen van medeleerling			
4. reageert niet met verwijtende intonatie			
Gedrag in de groep	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
5. reageert ontspannen bij groepsactiviteiten			
6. staat open voor mening van anderen			
7. plaatst positieve opmerkingen naar anderen			
8. kan zijn eigen visie, gevoelens ontspannen mededelen			
Omgaan met omgangsregels	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
9. houdt zich aan afgesproken regels			
10. komt met voorstellen om situaties te verbeteren			
11. is oplossingsgericht ingesteld			
Samenwerkingsvaardigheden	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
12. kan vragen open stellen aan medeleerling			
13. kan in tweetallen productief werken			
14. kan in vier- of meer-tallen productief werken			
15. staat open voor hulp en kan hulp geven			
16. kan oplossingsgericht met een groepje werken			
17. kan zich in de situatie van een ander verplaatsen			
18. laat medeleerlingen uitspreken			
Spreekvaardigheid	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
19. kan een eigen oordeel op een rustige manier weergeven			
20. kan de aspecten van een situatie goed samenvatten			
21. kan aspecten met een gevoelscomponent goed verwoorden			
Sociaal emotionele betrokkenheid	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
22. stimuleert andere leerlingen op een positieve manier			
23. geeft andere leerlingen complimenten			
24. geeft ondersteunende opmerkingen			
25. geeft geen aanleiding tot ruzie of twist			

Bijlage 3: verduidelijkingsvragen leerkrachten

1. Wat is het probleem? (probeer het probleem in een paar heldere zinnen te omschrijven)
2. Wat is de oorzaak van het probleem? (dit gaat over wat jij denkt dat de oorzaak is, dit hoeft dus niet vastgesteld te zijn)
3. Waarom moet het probleem opgelost worden?
4. Op welke momenten doet het probleem zich voor?
5. Verschilt het gedrag per omgeving en aanwezige personen?
6. Hoe reageren anderen kinderen op het gedrag?
7. Wat zijn de belangrijkste verbeterpunten voor het kind, in zijn eigen belang?
8. Wat zijn de belangrijkste verbeterpunten voor het kind, in het belang van zijn omgeving?
9. Welke verbeteringen zou jij als leerkracht graag willen zien?

Bijlage 4: observatieformulier en vragen ingevuld leerkracht 1

1. Wat is het probleem? (probeer het probleem in een paar heldere zinnen te omschrijven) X heeft moeite met het inschatten van sociale situaties. Hij is eigenzinnig en luistert vaak niet naar de mening van anderen. Zijn gedrag of reactie is voor anderen vaak onverwacht of ongewenst. Hij lijkt niet te leren van eerdere ervaringen. Spanning en onmacht zien we.
2. Wat is de oorzaak van het probleem? (dit gaat over wat jij denkt dat de oorzaak is, dit hoeft dus niet vastgesteld te zijn) Niet duidelijk voor mij. In de kleutergroep zagen ouders het probleem niet bij zijn gedrag liggen. Dit heeft niet geholpen om het jong aan te pakken. Zijn hoge intelligentie zou mee kunnen spelen maar is in mijn optiek ook niet de oorzaak. Hij krijgt ruimte van ons en van de groep om anders te denken en met creatieve oplossingen te komen, gaat naar de plusgroep. Ook thuis hebben ouders hulp gezocht en gaan consequent met hem om.
3. Waarom moet het probleem opgelost worden? We gunnen X meer ontspanning en inzicht in sociale situaties. Dit is belangrijk voor zijn zelfbeeld en zelfvertrouwen. Af en toe wordt hij ook zo kwaad dat hij anderen pijn doet, fysiek en mentaal. Wij zien regelmatig onmacht bij hem.
4. Op welke momenten doet het probleem zich voor? Situaties waarbij geen volwassene deel uit maakt van de groep: kleedkamer bij gym, samenwerkingsactiviteiten.
5. Verschilt het gedrag per omgeving en aanwezige personen? In een omgeving met jongere kinderen of volwassenen gaat het beter. In theorie weet hij het wel, hij is goed in het geven van gewenste antwoorden. In de praktijk lukt het omgaan met leeftijdsgenoten niet zo goed, met name als zij minder volgzzaam zijn. X wil bepalen, kan niet loslaten/ volgen.
6. Hoe reageren anderen kinderen op het gedrag? Soms vinden ze het sneu, vaak raken ze geïrriteerd en boos.
7. Wat zijn de belangrijkste verbeterpunten voor het kind, in zijn eigen belang? Realiseren dat zijn gedrag van invloed is op hoe anderen op hem reageren. Maar vooral: "HOE gedraag ik mij dan zodat het voor mij zelf goed voelt en ook voor anderen?" Ontspanning en een beter zelfbeeld creëren.
8. Wat zijn de belangrijkste verbeterpunten voor het kind, in het belang van zijn omgeving? Niet te veel met anderen bemoeien, minder betweterig doen.
9. Welke verbeteringen zou jij als leerkracht graag willen zien? Bovenstaande uiteraard, in het belang van hem en de rest van de groep. Verder zou samenwerking hem meer kunnen bieden bij het omgaan met verrijkings- en verdiepingsstof. In situaties buiten het klassikale, waarbij zelfstandigheid wordt gevraagd. X heeft in de omgang met leeftijdsgenoten steeds de leerkracht nodig. Dit moet sterk verminderd worden.

Observatielijst sociale vaardigheden van basisschoolleerlingen

http://www.jufjanneke.nl/school/Observatielijst_sova.pdf

Relatie	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
1. spreekt spontaan medeleerling in gesprek met voornaam aan			x
2. kijkt medeleerling in gesprek aan		x	
3. reageert vriendelijk op uitingen van medeleerling			
4. reageert niet met verwijtende intonatie			
Gedrag in de groep	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
5. reageert ontspannen bij groepsactiviteiten	x		
6. staat open voor mening van anderen		x	
7. plaatst positieve opmerkingen naar anderen		x	
8. kan zijn eigen visie, gevoelens ontspannen mededelen	x		
Omgaan met omgangsregels	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
9. houdt zich aan afgesproken regels (komt bijna niet toe aan het spel doordat hij alle regels uitgebreid bij langs gaat)		x	
10. komt met voorstellen om situaties te verbeteren			x
11. is oplossingsgericht ingesteld		x	
Samenwerkingsvaardigheden	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
12. kan vragen open stellen aan medeleerling	x		
13. kan in tweetallen productief werken		x	
14. kan in vier- of meer-tallen productief werken	x		
15. staat open voor hulp en kan hulp geven	x		x
16. kan oplossingsgericht met een groepje werken	x		
17. kan zich in de situatie van een ander verplaatsen	x	x	
18. laat medeleerlingen uitspreken	x	x	
Spreekvaardigheid	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
19. kan een eigen oordeel op een rustige manier weergeven		x	x
20. kan de aspecten van een situatie goed samenvatten			x
21. kan aspecten met een gevoelscomponent goed verwoorden			x
Sociaal emotionele betrokkenheid	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
22. stimuleert andere leerlingen op een positieve manier		x	
23. geeft andere leerlingen complimenten*		x	x
24. geeft ondersteunende opmerkingen		x	
25. geeft geen aanleiding tot ruzie of twist*	x		

*23/ 25 X geeft anderen regelmatig complimenten maar kan ook erg vervelende opmerkingen plaatsen. Deze uitingen lijken heel ver uit elkaar te liggen. Anderen begrijpen dit vaak niet.

Bijlage 5: observatieformulier en vragen ingevuld leerkracht 2

1. Wat is het probleem? (probeer het probleem in een paar heldere zinnen te omschrijven) **X is een intelligente jongen die niet goed kan functioneren in een groep. Reageert op verkeerde momenten op een verkeerde manier. Werkt irritatie op bij andere kinderen. Wil graag de aandacht hebben. Wat voor manier dan ook. Het probleem kun je hem niet duidelijk maken. In vrije situaties zijn er de meeste vervelende momenten. Wat hebben de medicijnen voor invloed op hem?**
2. Wat is de oorzaak van het probleem? (dit gaat over wat jij denkt dat de oorzaak is, dit hoeft dus niet vastgesteld te zijn) **Weet ik niet. Hij is intelligent. Weet veel dingen. Maar sociaal zeer onhandig. Faalangstig? Onzeker.**
3. Waarom moet het probleem opgelost worden? **We willen X een goede schoolperiode bezorgen waarin hij leert met andere mensen om te gaan. Ook op de lange termijn maken wij ons zorgen over de manier waarop X functioneert.**
4. Op welke momenten doet het probleem zich voor? **In de kring. Vooral in vrije situaties. Hij wil graag dat de kinderen zijn zin doen bij het samenwerken en hij wil altijd de leider zijn.**
5. Verschilt het gedrag per omgeving en aanwezige personen? **Hij is na schooltijd veel bij oma. Dat gaat goed. Speelt op het plein graag met kleine kinderen. (hij is dan de baas). Leeftijdgenoten is altijd moeilijk. Kan ook (na schooltijd) bijna geen kinderen vinden die met hem willen spelen.**
6. Hoe reageren anderen kinderen op het gedrag? **Op storend gedrag reageren de kinderen bijna niet. Pas als hij weer samen moet werken/spelen gaat het mis.**
7. Wat zijn de belangrijkste verbeterpunten voor het kind, in zijn eigen belang? **Sociaal vaardiger maken en hem laten inzien wat zijn gedrag voor gevolgen heeft. Onzekerheid wegnemen.**
8. Wat zijn de belangrijkste verbeterpunten voor het kind, in het belang van zijn omgeving? **Zie 7.**
9. Welke verbeteringen zou jij als leerkracht graag willen zien? **Dat hij weer gelukkig is. Hij is erg faalangstig en onzeker. Kan dit zelf niet veranderen.**

Observatielijst sociale vaardigheden van basisschoolleerlingen

http://www.jufjanneke.nl/school/Observatielijst_sova.pdf

Relatie	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
1. spreekt spontaan medeleerling in gesprek met voornaam aan			x
2. kijkt medeleerling in gesprek aan		x	
3. reageert vriendelijk op uitingen van medeleerling			
4. reageert niet met verwijtende intonatie		x	
Gedrag in de groep	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
5. reageert ontspannen bij groepsactiviteiten	x		
6. staat open voor mening van anderen	x	x	
7. plaatst positieve opmerkingen naar anderen		x	
8. kan zijn eigen visie, gevoelens ontspannen mededelen	x		
Omgaan met omgangsregels	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
9. houdt zich aan afgesproken regels		x	
10. komt met voorstellen om situaties te verbeteren			x
11. is oplossingsgericht ingesteld		x	x
Samenwerkingsvaardigheden	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
12. kan vragen open stellen aan medeleerling	x		
13. kan in tweetallen productief werken	x		
14. kan in vier- of meer-tallen productief werken	x		
15. staat open voor hulp en kan hulp geven	x		x
16. kan oplossingsgericht met een groepje werken	x		
17. kan zich in de situatie van een ander verplaatsen	x	x	
18. laat medeleerlingen uitspreken heel vaak niet	x		
Spreekvaardigheid	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
19. kan een eigen oordeel op een rustige manier weergeven			x
20. kan de aspecten van een situatie goed samenvatten			x
21. kan aspecten met een gevoelscomponent goed verwoorden			x
Sociaal emotionele betrokkenheid	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
22. stimuleert andere leerlingen op een positieve manier afhankelijk wie		x	
23. geeft andere leerlingen complimenten afhankelijk wie		x	x
24. geeft ondersteunende opmerkingen snapt dingen snel		x	x
25. geeft geen aanleiding tot ruzie of twist juist wel	x		

Bijlage 6: uitleg Kids' Skills

Stap	Aandachtspunten/tips
<p>1 Problemen vertalen in vaardigheden Nagaan welke vaardigheid het kind moet hebben om het probleem te overwinnen</p>	<ul style="list-style-type: none"> Soms moeten kinderen meerdere vaardigheden leren, het is dan belangrijk om met de makkelijkste te beginnen zodat het kind zelfvertrouwen kan opbouwen. Ingewikkelde/grote problemen kunnen opgesplitst worden in verschillende vaardigheden. Zo blijven de doelen haalbaar en groeit het zelfvertrouwen.
<p>Uitleg: Er wordt gekeken naar het probleem dat er speelt. Dit probleem wordt omgezet naar een vaardigheid. Bijv. het kind schreeuwt vaak in de klas, je wilt dan dat het kind niet meer schreeuwt in de klas. Maar dit is een negatieve benadering, in plaats daarvan zet je dit negatieve punt om in een positieve vaardigheid. Bijv. zachtjes praten in de klas. Vaardigheden zijn er dus niet om te leren niet het verkeerde te doen, maar om te leren het goede te doen. De te leren vaardigheid/vaardigheden worden eerst zonder het kind besproken.</p>	
<p>2 Het eens worden over de vaardigheid die geleerd moet worden Het probleem met het kind bespreken en het eens worden over de vaardigheid die het gaat leren</p>	<ul style="list-style-type: none"> Praat in termen van 'we' in plaats van 'ik' tegen het kind. Het is makkelijker te accepteren als je zegt: 'we willen dat je ... leert' dan wanneer je zegt: 'ik wil dat je ... leert'. Werk met een groepje kinderen in plaats van met één kind. Zo hebben ze niet het gevoel dat ze anders zijn en is het makkelijker te accepteren dat er een vaardigheid geleerd moet worden. Ook weten kinderen vaak goed van elkaar wat ze nog moeten leren, zo kunnen ze elkaar helpen om vaardigheden te bedenken. Onderhandel met het kind over de te leren vaardigheid. Wanneer je een vaardigheid voorstelt aan het kind en hij is het hier niet mee eens, vraag dan wat hij zelf zou willen leren. Vaak komen ze met verrassende ideeën.
<p>Uitleg: Er wordt overlegd met het kind welke vaardigheid hij zou willen leren. Het is van belang om dit in overleg te doen met het kind, soms heeft het kind zelf een goed idee voor een te leren vaardigheid. Wanneer het kind zelf achter de te leren vaardigheid staat is hij ook gemotiveerder om hiermee aan de slag te gaan.</p>	
<p>3 De voordelen van een vaardigheid onderzoeken Het kind meer bewust maken van de voordelen die het heeft om iets te kunnen</p>	<ul style="list-style-type: none"> Vraag anderen om voordelen te noemen van de te leren vaardigheid. Noteer alle voordelen, ook de kleine. Op deze manier kan het kind terugkijken naar de voordelen en dit motiveert.
<p>Uitleg: Er wordt met het kind besproken welke voordelen het heeft om de vaardigheid te</p>	

<p>leren. Dit kunnen voordelen voor het kind zijn, maar ook voor zijn omgeving. Alle voordelen worden onderzocht en besproken. Op deze manier raakt het kind gemotiveerder om aan de vaardigheid te gaan werken.</p>	
<p>4 De vaardigheid een naam geven Laat het kind de vaardigheid een naam geven</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Om het kind te helpen een naam te verzinnen kun je het kind vragen wat hij leuk vindt om te doen en of hij fan is van een bepaalde persoon/figuur.
<p>Uitleg: Het kind bedenkt een naam voor de gekozen vaardigheid. Wanneer het kind de vaardigheid zelf een naam mag geven, krijgt hij het gevoel dat het echt zijn eigen project is. De naam van de vaardigheid kan van alles zijn en hoeft niets met de vaardigheid te maken te hebben, zo kiezen kinderen vaak de naam van iets wat ze leuk vinden. Wanneer het kind geen naam kan verzinnen dan mag deze stap overgeslagen worden.</p>	
<p>5 Een totemfiguur kiezen Laat het kind een dier of een andere figuur kiezen die helpt bij het leren van de vaardigheid</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Het totemfiguur kan het kind helpen aan de vaardigheid te denken, het figuur kan als afbeelding worden opgehangen of het kind kan deze bij zich dragen. Ook kan een concreet voorwerp helpen.
<p>Uitleg: Het kind bedenkt en beschrijft een totemfiguur die hem helpt bij het leren van de vaardigheid, hierbij gebruikt het kind zijn fantasie. Doordat het kind zijn fantasie mag gebruiken past het goed in zijn wereld en wordt het nog meer zijn project. Het totemfiguur helpt het kind; vertrouwen te krijgen dat hij de vaardigheid zal leren, eraan herinneren om de vaardigheid te oefenen en te troosten en steunen wanneer het even niet zo goed gaat. Wanneer het kind geen totemfiguur kan verzinnen dan mag deze stap overgeslagen worden.</p>	
<p>6 Supporters werven Laat het kind een aantal mensen vragen om supporter te worden</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Het kind kan de supporters op verschillende manieren uitnodigen, bijvoorbeeld door ze persoonlijk te vragen of door een brief te schrijven. Ook kan er een intekenlijst opgehangen worden waarop anderen zich kunnen inschrijven om supporter te worden, alleen kan het kind dan niet zelf bepalen wie er supporter worden.
<p>Uitleg: Het kind vraagt een aantal personen om hem te helpen bij het leren van de vaardigheid. Het kind bepaald zelf wie hij als supporter wil betrekken bij het project en nodigt deze personen zelf uit. Het is wel van belang dat de ouders van het kind supporter zijn. De supporters helpen het kind door; hem aan te moedigen en zelfvertrouwen te geven, hem te helpen herinneren aan de vaardigheid als dit nodig is en het samen te vieren wanneer het kind succes behaald heeft.</p>	
<p>7 Meer zelfvertrouwen geven Laat het kind vertrouwen krijgen dat het de vaardigheid kan leren</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Een aantal voorbeelden van redenen die als aanmoediging kunnen werken: <ul style="list-style-type: none"> - Het is je al eerder gelukt - Je gaat de laatste tijd goed vooruit - Je kunt het wel want je bent bijna net zo goed als Superman
<p>Uitleg: De supporters (en begeleiding) vertellen het kind waarom zij denken dat hij de vaardigheid kan leren. Op deze manier wordt het kind aangemoedigd om door te gaan met het oefenen van de vaardigheid. Het is van belang dat er niet alleen gezegd wordt: 'ik denk</p>	

wel dat jij het kunt leren', maar dat er ook wordt uitgelegd waarom. Op deze manier denkt het kind niet dat het zomaar gezegd wordt.

8 Plannen maken om het te vieren

Maak samen met het kind vooraf een plan hoe je het gaat vieren wanneer het de vaardigheid beheerst

- Sommige kinderen willen het behaalde doel liever alleen vieren, bijvoorbeeld omdat ze niet willen dat iedereen het weet, dan volstaat een individuele beloning.
- De viering kan een echt feestje zijn maar ook iets anders zoals een poppetje van het totemfiguur of het spelen van een spel.

Uitleg: Als het kind de vaardigheid geleerd heeft, wordt dit gevierd. Het vieren is de beloning voor het harde werken van het kind. In een vroeg stadium van het proces wordt er vorm gegeven aan deze vieren. Het kind bepaald (in hoeverre dit mogelijk is) hoe hij de geleerde vaardigheid wil leren. Door de viering voor ogen te houden, wordt het kind gemotiveerd om de vaardigheid te leren.

9 De vaardigheid omschrijven

Laat het kind zelf vertellen en voordoen hoe het zich zal gedragen wanneer het de vaardigheid beheerst

- Speel situaties met het kind na in een rollenspel. Zo krijgt het kind inzicht in hoe hij kan handelen wanneer hij de vaardigheid geleerd heeft.

Uitleg: Het bedenken van een vaardigheid is vaak geen probleem voor een kind, bedenken hoe hij zich zal gedragen wanneer hij de vaardigheid geleerd heeft is moeilijker. Daarom is het van belang om hier over te praten zodat dit voor het kind duidelijk is. Dit kan door vragen te stellen aan het kind als: 'als je niet meer door de klas schreeuwt, hoe praat je dan?'. Wanneer het kind kan uitleggen hoe hij zich moet gedragen, is het raadzaam om het kind het ook voor te laten doen, in bijvoorbeeld een rollenspel. Op deze manier heeft het kind handvatten voor wanneer hij zijn vaardigheid in de praktijk gaat brengen.

10 Naar buiten treden

Laat mensen weten welke vaardigheid het kind aan het leren is

- Het praten over vaardigheden die geleerd gaan worden, is makkelijker dan het praten over problemen die opgelost moeten worden.
- Naar buiten treden kan door het mensen gewoon te vertellen, maar ook met behulp van de 'ik kan het!' poster of het vaardighedenboek.

Uitleg: Aan andere mensen wordt kenbaar gemaakt welke vaardigheid het kind aan het leren is. Op deze manier kunnen zij het kind ook stimuleren en aanmoedigen. Wanneer mensen op de hoogte zijn van de te leren vaardigheid, is er ook meer begrip wanneer het even niet goed gaat en kunnen zij het kind juist steunen op deze momenten. Natuurlijk hoeft niet iedereen op de hoogte gebracht te worden. Een handige regel om na te gaan in hoeverre mensen op de hoogte gebracht moeten worden is de volgende:
Wanneer het probleem al openbaar is, is het de overweging waard om het leren van de vaardigheid ook openbaar te maken. Wanneer mensen toch al over het kind praten, kan dit beter in positieve zin gebeuren, dus over de vaardigheid die hij aan het leren is in plaats van over het probleem dat hij heeft.

11 De vaardigheid oefenen

Spreek samen met het kind af hoe het de vaardigheid gaat oefenen

- Het oefenen gaat natuurlijk nooit in één keer goed, het kind zal tegenslagen en terugvallen krijgen gedurende het proces.
- Het bevordert de motivatie en het zelfvertrouwen als succes situaties

	<p>genoteerd worden, zo kan het kind hier op terug kijken wanneer het even moeizaam gaat.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De oefeningen dienen ook weer in stapjes gedaan te worden, eerst gemakkelijke oefeningen die steeds moeilijker worden. Zo oefen je bijvoorbeeld dat het kind tijdens één les niet door de klas schreeuwt en dit wordt langzaam uitgebouwd naar een dagdeel en vervolgens de hele dag. • Ook indirecte complimentjes werken goed. Zo kun je tegen een derde persoon vertellen hoe goed het kind het doet en hoe trots je bent, terwijl het kind dit kan horen. Voor het kind is het fijn dat je het vertrouwen ook naar anderen uitspreekt.
<p>Uitleg: Het kind heeft de vaardigheid natuurlijk niet zomaar onder de knie, hiervoor moet geoefend worden. Het is belangrijk dat het kind aangemoedigd wordt om te oefenen. Het kind voelt zich aangemoedigd wanneer het de kans krijgt om zijn vaardigheid voor te doen en wanneer hij dan complimentjes krijgt. Zoals: 'wow, dat gaat al goed' of 'kijk hoe goed het al gaat'. Soms is het lastig te bedenken hoe een vaardigheid geoefend kan worden, vraag dan het kind om te helpen oefeningen bedenken. Kinderen zijn van nature erg goed in het bedenken van spelletjes.</p> <p>Het is van belang dat er iedere dag aandacht wordt besteed aan het oefenen van de vaardigheid, sommige vaardigheden behoeven meer aandacht dan andere vaardigheden, dit moet per geval bekeken worden.</p>	
<p>12 Geheugensteuntjes bedenken Laat het kind zelf vertellen hoe het wil dat anderen reageren wanneer het zijn vaardigheid vergeet</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Het kind kan herinnerd worden aan de vaardigheid door bijvoorbeeld de naam van de vaardigheid of het totemfiguur te noemen, naar het totemfiguur te wijzen of iets anders wat het kind zelf bedenkt. • Blijf te allen tijde het kind positief benaderen, ook als het even fout gaat.
<p>Uitleg: Het kind zal de vaardigheid niet in één keer beheersen, soms vergeet hij even wat hij aan het leren is en vervalt in het oude gedrag. Bespreek met het kind hoe hij aan de vaardigheid herinnerd wil worden wanneer hij deze vergeet. Doordat het kind zelf bedacht heeft hoe hij herinnerd wil worden aan de vaardigheid, vat hij de herinnering als hulp op en niet als kritiek. Wanneer het even niet goed gaat kan het kind gefrustreerd en gedemotiveerd raken, zorg ervoor dat de volwassenen niet de moed verliezen en uiting doen als: 'Nu gaat het alweer mis, doe je wel je best?'. Dit ontmoedigt het kind en op deze manier heeft hij zelf ook geen vertrouwen meer dat hij de vaardigheid kan leren. Ook het herinneren moet weer geoefend worden in bijvoorbeeld een rollenspel. Het kind doet alsof het de vaardigheid vergeten is en vertoont het oude gedrag, de begeleider zegt de naam van de vaardigheid en het kind vertoont weer het juiste gedrag.</p>	
<p>13 Vieren dat het gelukt is Wanneer het kind de vaardigheid beheerst, is het tijd om dat te vieren en het kind de kans te geven iedereen te bedanken die daarbij</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Wanneer het niet lukt om een vaardigheid onder de knie te krijgen, kan het zijn dat de vaardigheid te moeilijk is. Er moet dan gekeken worden of de vaardigheid in kleinere stapjes geleerd kan worden.

<p>geholpen heeft</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ook kan het zijn dat het kind de voordelen van de vaardigheid niet meer weet waardoor hij het nut niet ziet van het leren. Dan is het handig om even een stap terug te doen en de voordelen nog eens te bekijken. • Verder kan het zijn dat het kind niet genoeg mogelijkheden heeft gehad om te oefenen, het kind moet dan meer ruimte en stimulans krijgen om te oefenen. Ook nu kunnen beter een paar stappen terug gedaan worden. • Als laatste kan het nog zijn dat het kind niet genoeg steun en stimulans heeft gekregen van de volwassenen om hem heen. Het kind moet steeds positieve feedback krijgen op zijn vooruitgang.
<p>Uitleg: Wanneer het kind de vaardigheid geleerd heeft, wordt het gevierd. Hoe het gevierd wordt is bij stap 8 bedacht. Het is belangrijk dat bij de viering de supporters bedankt worden, zij hebben het kind gesteund en bijgedragen aan het succes. Soms is het lastig te bepalen wanneer en of de vaardigheid aangeleerd is, het is handig om dit te bespreken met het kind zelf, de supporters en met de omgeving.</p>	
<p>14 De vaardigheid aan anderen doorgeven Stimuleer het kind om een ander kind de nieuwe vaardigheid te leren</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Wanneer een kind een ander iets leert voelt hij zich nuttig en de moeite waard. De contacten met de omgeving zullen verbeteren.
<p>Uitleg: De beste manier om iets te leren is door het een ander te leren. Wanneer het kind de vaardigheid onder de knie heeft is het nog niet klaar, het kind moet bewust bezig blijven met de vaardigheid omdat anders de kans op een terugval bestaat. Door de vaardigheid aan een ander te leren, is het kind nog bewust bezig met de vaardigheid en krijgt hij een positieve rol in de omgeving. Zo verandert het kind met het probleem, in het kind dat een vaardigheid aan het leren is, in het kind dat een nieuwe vaardigheid onder de knie heeft, in het kind dat een ander helpt.</p>	
<p>15 Op naar de volgende vaardigheid Kom tot overeenstemming met het kind over de volgende vaardigheid die het gaat leren</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Wanneer het kind de eerste vaardigheid onder de knie heeft, verwacht dan niet dat de andere vaardigheden gemakkelijker zullen gaan en pak het niet te groots aan, werk weer in kleine stappen.
<p>Uitleg: Het leven is een groot leerproces. Wanneer de eerste vaardigheid is aangeleerd, is het dus nog niet klaar. Het kind heeft nu zelfvertrouwen dat het nieuwe vaardigheden kan leren en is klaar om nog moeilijkere vaardigheden te leren. Ook de omgeving is gewend geraakt aan de positieve benadering en de energie die zij in het leerproces moeten steken. Kinderen hebben vaak meerdere problemen en dus vaardigheden die ze moeten leren. Er kan maar één vaardigheid tegelijkertijd geoefend worden, de rest staat dan even in de wacht.</p>	

15 stappen Kids' Skills (Furman, 2006)

Bijlage 7: oefeningen vaardigheid 1, assertiviteit

Vaardigheid 1 (assertiviteit): rustig blijven en nadenken voor je ergens op reageert.

Als iemand iets tegen X zegt wat hij niet leuk vindt reageert hij snel agressief en met geweld. X moet handvatten krijgen om anders te reageren.

Oefening 1 – scheldende schoffies

Uit 'Kinderen en sociale vaardigheden' (Kooijman, 2011), het hoofdstuk: iemand scheldt je uit – scheldende schoffies.

In dit hoofdstuk wordt uitgelegd wat je kunt doen als iemand je uitscheldt of iets over je zegt wat je niet leuk vindt. Er worden vier mogelijkheden aangedragen, welke terugkomen in het kwartet.

1. Als iemand je uitscheldt voor lelijke bosaap, dan kun je... bijvoorbeeld rustig weglopen en zeggen: 't Zal wel.'
2. Als iemand je uitscheldt voor lelijke bosaap, dan kun je... je schouders ophalen en vrolijk zeggen: 'Ja, leuk he?'
3. Als iemand je uitscheldt voor lelijke bosaap, dan kun je... ook zeggen: 'Jammer dan!'
4. Als iemand je uitscheldt voor lelijke bosaap, dan kun je... maar het beste heel 'cool' blijven en zeker niet terug gaan schelden.

Met X de voorbeelden bekijken en één kiezen die hij wil gaan gebruiken bij alle scheldpartijen, zo hoeft hij niet steeds na te denken. Daarna deze oefenen door een rollenspel. We 'schelden' elkaar om de beurt uit en reageren met het gekozen zinnetje (bijv. 't zal wel). Als het zinnetje er goed inzigt dan gaan we ook de lichaamshouding oefenen, nonchalant de schouders ophalen tijdens het uitspreken van de zin en rustig weglopen. Elke keer als X goed reageert op het uitschelden dan krijgt hij een compliment.

Er worden ook voorbeelden gegeven waarin X niet wordt uitgescholden maar waarin iemand op een niet zo leuke manier aangeeft last te hebben van X. Deze voorbeelden moet hij proberen te herkennen en op reageren, dan is het niet altijd gepast om met het zinnetje te reageren. Op deze manier leert X dat hij wel moet blijven luisteren naar de boodschap van de ander.

Oefening 2 – het stoplicht

Uit 'Kinderen en... de ontwikkeling van emotionele vaardigheden' (GROP, 2010), het hoofdstuk: het stoplicht.

Het stoplicht leert X om niet direct te reageren, maar eerst na te denken. Hij moet denken aan het rode licht: STOP!, dan aan het oranje licht: haal adem & denk na en dan aan het groene licht: leg rustig uit.

In het boek staat een situatie beschreven waarin een kind boos is op een ander kind, maar denkt aan het stoplicht waardoor hij toch rustig uit kan leggen wat hij wil. Deze situatie eerst bespreken met X. Dan vragen of hij wel eens een situatie heeft meegemaakt waarin hij erg boos was en hoe hij toen reageerde. We spelen deze situatie na en X past de stoplicht-methode toe. Dit doen we verscheidene keren met praktijk situaties en fictieve situaties, hoe moet je reageren als...

Oefening 3 – op gepaste wijze reageren

Uit 'Kinderen en... de ontwikkeling van emotionele vaardigheden' (GROP, 2010), het hoofdstuk: wat moet ik doen als ik iets niet fijn vind?

Er staan vier situaties omschreven en steeds drie reacties, één passief, één agressief en één assertief. De situatie en de reacties worden voorgelezen, X moet aangeven hoe hij zou reageren in die situatie. Daarna bespreken we wat de beste manier van reageren zou zijn geweest. Kan hij uitleggen waarom?

Er wordt na het bespreken van de situaties uitgelegd dat degene die het hardst schreeuwt niet altijd gelijk heeft, maar juist degene die rustig uit kan leggen wat hij denkt of wil zonder zich op te winden of de ander te beledigen. Je mag zeggen wat jouw mening is, maar je moet het zo proberen te zeggen dat een ander zich niet aangevallen voelt. Zo zullen anderen dan ook op jou reageren.

Daarna worden situaties uit de praktijk besproken, waar X de afgelopen tijd bij betrokken was, aan de hand van de volgende vragen:

- heb je vaker dit soort situaties meegemaakt?
- toen je het weleens eerder meemaakte, reageerde je toen net zoals nu?
- Denk je dat dat de juiste manier is om te reageren?
- Hoe voelde je je?
- Hoe denk je dat de ander zich voelde door jouw reactie?
- Hoe zou je de volgende keer reageren?

Op deze manier zal X misschien inzicht krijgen in de manier waarop hij op anderen kan reageren.

Oefening 4 – niet meer boos

Uit 'Kinderen en... de ontwikkeling van emotionele vaardigheden' (GROP, 2010), het hoofdstuk: We gaan leren niet meer boos te zijn.

In dit hoofdstuk worden manieren aangedragen om met boosheid om te gaan, wat kun je doen als je boos bent?

1. Laat de tijd zijn werk doen. Tel even tot 10 of tot 1000, afhankelijk van hoe boos je bent. Soms duurt het zelfs een aantal dagen voordat je niet meer boos bent. Doe iets wat je afleidt. Ruzie ontstaat altijd van twee kanten, ga na welk aandeel je zelf had in deze ruzie waardoor je het makkelijker op kunt lossen.
2. Positieve houding, optimisme, gevoel voor humor. Je hoeft niet alles te pikken wat iemand tegen je zegt, maar probeer grapjes gewoon te accepteren en in te zien dat iemand het niet altijd vervelend bedoelt.
3. De dingen van een andere kant bekijken. Soms is het probleem niet wat het lijkt, kijk er eens anders naar, soms is het probleem er dan al niet meer.
4. Oplossingen voor problemen zoeken. Welke oplossingen zijn er? Welke heeft de meeste voordelen? Pas deze oplossing toe en kijk later of het de goede oplossing was. Zo niet, bedenk dan een nieuwe oplossing.
5. Ademhalen en ontspannen. Haal een paar keer diep adem, daar wordt je rustig van. Als je rustig bent kun je beter naar de situatie kijken.

Deze punten bespreken en uitspelen met X. Zijn er punten die hij al eens geprobeerd heeft? Praktijk situaties erbij halen en nagaan welk punt hij had kunnen gebruiken om niet meer boos te zijn en rustig te reageren.

Oefening 5 – coole kikker

Uit 'Kinderen en sociale vaardigheden' (Kooijman, 2011), het hoofdstuk: pesten – coole kikker.

Deze oefening sluit aan bij de eerste oefening die met X gedaan is. Er kwam naar voren dat X gepest werd door een aantal kinderen dus vandaar dat deze oefening is toegevoegd.

X kwam hier niet zelf mee maar de moeder van X kwam hiermee op school. Ze wilde niet dat X wist dat ze ons verteld had over het pesten.

In dit hoofdstuk wordt uitgelegd wat je kunt doen als iemand je pest. Er worden vier mogelijkheden aangedragen, welke terugkomen in het kwartet.

1. Als ze je pesten, dan kun je... woest worden, maar dat vinden ze juist leuk.
2. Als ze je pesten, dan kun je... niks zeggen, maar dan kom je niet voor jezelf op.
3. Als ze je pesten, dan kun je... snikken, maar dat vinden ze leuk.

4. Als ze je pesten, dan kun je... rustig zeggen dat je het stom vindt en 'cool' weglopen. X het verhaal voorlezen wat bij de 'coole kikker' hoort en vragen of hij delen van het verhaal herkent. Uitleggen wat het verschil is tussen pesten en plagen en dat je bij pesten altijd naar een volwassene moet gaan omdat dat geen klikken is. Vervolgens uitleggen wat je er zelf tegen kunt doen aan de hand van het kwartet (punten 1 t/m 4) en dit verwerken in rollenspellen.

Nadat duidelijk is wat er precies gebeurd zal er ook een gesprek gevoerd worden met de pesters.

Bijlage 8: oefeningen vaardigheid 2, kunnen luisteren

Vaardigheid 2 (kunnen luisteren): op je beurt wachten.

Oefening 1 - schalen

Uit 'Oplossingsgericht aan het werk met kinderen en jongeren' (Wolters, 2011), de werkvorm 4 schalen.

Deze werkvorm wordt gebruikt wanneer het gedrag en de situatie waarin het gedrag voorkomt complex is. Deze vaardigheid bestaat eigenlijk uit kleine delen.

We bespreken een lastige situatie, waar X echt mee te maken heeft gehad, dit is een droevig gezichtje. We bedenken hoe het zou zijn als het probleem er helemaal niet meer is, hoe zou die situatie er dan uitzien, dit is een blij gezichtje. We maken stappen vanaf het droevige gezichtje richting het blij gezichtje en benoemen wat er gebeurt in die stappen, wat moet je kunnen zodat het helemaal goed gaat? Dit wordt met verschillende situaties gedaan. Zo krijgt X handvatten hoe hij kan reageren in verschillende situaties.

Oefening 2 – het microfoonspel

Uit 'Stotteren. Van theorie naar therapie' (Bezemer, Bouwen & Winkelman, 2013), het microfoonspel.

Het microfoonspel zorgt voor het verdelen van beurten. Degene die de 'microfoon' vast heeft, heeft het woord. De anderen mogen niet onderbreken. Het kan dus zijn dat je de ene keer langer moet wachten dan de andere keer. Maar iedereen moet de kans krijgen om aan het woord te zijn.

Dit oefenen we eerst tijdens het spelen van spelletjes of het overleggen in een groepje. Zo zijn er minder kinderen en hoeft X minder lang op zijn beurt te wachten en is de kans op succes het grootst.

Later kan het ook ingezet worden tijdens kringgesprekken.

In eerste instantie bepaald degene die aan het woord is, wie daarna de microfoon krijgt.

Later kan de microfoon ook neergelegd worden en kan iemand de beurt overnemen.

We oefenen het microfoonspel eerst met zijn tweeën en wanneer dit goed gaat wordt het ingezet in de klas. De klas hoeft niet te weten dat dit een oefening voor X is, omdat het voor alle kinderen goed is.

Oefening 3 – even wachten

Van 'Sociale Trainingen in Praktijk' (Edu-desk, z.j.), het loket: even wachten!

X laten zien hoe je kunt wachten op het juiste moment om iets te vragen/zeggen. Uitleggen aan de hand van voorbeelden: in de speelgoedwinkel kun je ook niet voor je beurt gaan afrekenen als er nog andere mensen staan. Hoe zou jij het vinden als iemand dat zou doen? Als je bij de voetbaltraining staat te wachten tot je aan de beurt bent met de oefening, hoe vind je het dan als iemand voordringt? Dat is in een gesprek eigenlijk ook zo. Wanneer iemand netjes op zijn beurt zit te wachten en jij dringt voor, dan vindt de ander dat ook niet leuk.

Je neemt de volgende stappen:

1. Wat ga ik vragen/zeggen? → Denk
2. Wie is er aan de beurt? → Kijk
3. Rustig wachten. → Wacht
4. Stel je vraag/zeg wat je te zeggen hebt. → Vraag/spreek

Oefening 4 – goeie gasten

Uit 'Kinderen en sociale vaardigheden' (Kooijman, 2011), het hoofdstuk: hoe werk je goed samen? – goeie gasten.

In dit hoofdstuk wordt uitgelegd hoe je goed kunt samenwerken. Er wordt ingegaan op het luisteren naar een ander en op de juiste manier je mening geven. Er worden vier tips

gegeven, welke terugkomen in het kwartet.

1. Hoe werk je goed samen? – Luister naar elkaar, dan hoor je nog eens wat.
2. Hoe werk je goed samen? – Zorg dat iedereen het leuk heeft, dan wordt het veel gezelliger.
3. Hoe werk je goed samen? – Geef je mening, jouw ideeën zijn belangrijk!
4. Hoe werk je goed samen? – Speel niet de baas, dat is zó irritant!

X het verhaal voorlezen wat bij de 'goeie gasten' hoort en vragen of hij delen van het verhaal herkent. Uitleggen dat je op school eigenlijk de hele dag samenwerkt, maar dat het soms niet zo duidelijk is. Als we een klassikale les doen, dan werken we met de hele klas samen en moet je dus luisteren naar wat een ander zegt voordat jij wat kunt zeggen, dat moet een ander ook bij jou doen. Als je een ander steeds onderbreekt dan heeft niet iedereen het leuk. Als je je mening wilt geven dan mag dat, maar wacht wel op je beurt. Nummer 4 is wel meer in groepjes en wordt bij deze vaardigheid niet uitgebreid besproken.

Bijlage 9: observatieformulier ingevuld leerkracht 1, na oefenen

http://www.jufjanneke.nl/school/Observatielijst_sova.pdf

Relatie	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
1. spreekt spontaan medeleerling in gesprek met voornaam aan			x
2. kijkt medeleerling in gesprek aan		x	
3. reageert vriendelijk op uitingen van medeleerling		x	
4. reageert niet met verwijtende intonatie		x	
Gedrag in de groep	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
5. reageert ontspannen bij groepsactiviteiten (niet ontspannen)	x		
6. staat open voor mening van anderen (meestal niet)		x	
7. plaatst positieve opmerkingen naar anderen		x	
8. kan zijn eigen visie, gevoelens ontspannen mededelen	x		
Omgaan met omgangsregels	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
9. houdt zich aan afgesproken regels		x	
10. komt met voorstellen om situaties te verbeteren		x	
11. is oplossingsgericht ingesteld		x	
Samenwerkingsvaardigheden	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
12. kan vragen open stellen aan medeleerling		x	
13. kan in tweetallen productief werken		x	x
14. kan in vier- of meer-tallen productief werken	x		
15. staat open voor hulp en kan hulp geven	x	x	x
16. kan oplossingsgericht met een groepje werken		x	
17. kan zich in de situatie van een ander verplaatsen	x		
18. laat medeleerlingen uitspreken	x		
Spreekvaardigheid	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
19. kan een eigen oordeel op een rustige manier weergeven	x	x	
20. kan de aspecten van een situatie goed samenvatten			x
21. kan aspecten met een gevoelscomponent goed verwoorden		x	
Sociaal emotionele betrokkenheid	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
22. stimuleert andere leerlingen op een positieve manier		x	
23. geeft andere leerlingen complimenten		x	
24. geeft ondersteunende opmerkingen		x	
25. geeft geen aanleiding tot ruzie of twist	x		

X bedoelt het goed, is een lieve jongen. Maar in een groep speelt het volgende:
X heeft vaak zelf in het hoofd hoe iets volgens hem moet en staat niet open voor andere meningen. Moet zijn zin krijgen en doet dit d.m.v. snel praten (door anderen heen), slaan, iets stuk maken....

Het lukt hem niet om dit te beheersen. Hij vindt ook niet dat iets op meerdere manieren kan. Is niet snel van zijn overtuiging af te brengen en komt zodoende niet tot een compromis.

Die hardnekkigheid leidt tot vervelende situaties. Hij is voor anderen erg onberekenbaar en maakt (uit frustratie?) dingen van hen kapot of doet ze pijn. Dit gebeurt bijna elke dag. Anderen doen niet graag iets met hem samen.

Bijlage 10: observatieformulier ingevuld leerkracht 2, na oefenen

http://www.jufjanneke.nl/school/Observatielijst_sova.pdf

Relatie	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
1. spreekt spontaan medeleerling in gesprek met voornaam aan			X
2. kijkt medeleerling in gesprek aan vaak wat stuurs en "donker"		X	
3. reageert vriendelijk op uitingen van medeleerling		X	
4. reageert niet met verwijtende intonatie hangt erg af van onderwerp		X	
Gedrag in de groep	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
5. reageert ontspannen bij groepsactiviteiten speelt in de groep alleen	X		
6. staat open voor mening van anderen vooral bij oudere leerling		X	
7. plaatst positieve opmerkingen naar anderen		X	
8. kan zijn eigen visie, gevoelens ontspannen mededelen	X		
Omgaan met omgangsregels	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
9. houdt zich aan afgesproken regels		X	
10. komt met voorstellen om situaties te verbeteren		X	
11. is oplossingsgericht ingesteld Ligt erg aan de situatie		X	
Samenwerkingsvaardigheden	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
12. kan vragen open stellen aan medeleerling		X	
13. kan in tweetallen productief werken Goed als het eigen niveau is		X	
14. kan in vier- of meer-tallen productief werken te druk te veel aanpassingen	X		
15. staat open voor hulp en kan hulp geven Bij oudere of juist jongere kinderen		X	
16. kan oplossingsgericht met een groepje werken	X	X	
17. kan zich in de situatie van een ander verplaatsen	X		
18. laat medeleerlingen uitspreken Het is vaak al geëscaleerd	X		
Spreekvaardigheid	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
19. kan een eigen oordeel op een rustige manier weergeven		X	
20. kan de aspecten van een situatie goed samenvatten taalvaardig		X	X
21. kan aspecten met een gevoelscomponent goed verwoorden hij zegt wel vaak "vind ik niet fijn"		X	
Sociaal emotionele betrokkenheid	Nooit	Soms	Altijd
De leerling...			
22. stimuleert andere leerlingen op een positieve manier Veel fantasie		X	
23. geeft andere leerlingen complimenten		X	
24. geeft ondersteunende opmerkingen		X	
25. geeft geen aanleiding tot ruzie of twist Ook onzekerheid.	X		